

El franquisme a les Illes

CAIXA de PENSIONS per a la Vellesa i d'ESTALVIS

**60 Oficines a les Illes Balears
al servei de l'Estalvi i del Crèdit**

**Delegació General de Balears:
c/. Colón, 20 - PALMA DE MALLORCA**

**Oficines Centrals:
Via Laietana, 56 a 62 - BARCELONA**

LLUC

ABRIL 77

PORTADA

Homenatge a Franco, a la Ciutat de Mallorca, dia 1 d'octubre de 1938, en el II aniversari de la seva exaltació com a Cap d'Estat

(Foto «Aquí estamos», n.º 43)

LLUC

Revista mensual, n.º 669

Any LVII

Direcció:

PP. Missioners dels Sagrats Cors
Monestir de la Real - Ciutat de Mallorca

Informació i correspondència:

Apartat de Correus n.º 619

Telèfon 22 32 99

Palma

Director: Bartomeu Suau Tugores

Conseller-Delegat: Manuel Soler i Palà

Caps de Redacció: Josep M. Llopart i
Pere Llabrés i Martorell

Subscripció: 300 ptes. anuals

Estranger: 350 ptes. anuals

Preu de l'exemplar: 30 ptes.

Els articles publicats en aquesta revista expressen únicament l'opinió dels seus autors.

Imp. SS. CC. - Balmes, 39

Dipòsit legal: P. M. 276-1958

Universitat de les
Illes Balears
Servei de Biblioteca i
Documentació
Edifici Guillem Cifre
de Colònia

= Sumari =

Pàg.

2 CORREU

El present número és dedicat al franquisme a les Illes, amb referència especial a les conseqüències que induí dins la societat mallorquina el règim de Franco al llarg de quaranta anys. N'estudiam diversos aspectes i també comptam amb dues aportacions sobre Menorca i Eivissa.

3 EDITORIAL: El llarg parèntesi del franquisme.

4 Gregori Mir: **Aproximació al període franquista a Mallorca.** És un article de síntesi sobre es diverses incidències del règim establert el 18 de juliol a la nostra illa, especialment en uns moment de profunda transformació de la societat illenca.

7 Andreu Murillo: **La immediata postguerra a Menorca.** Un treball molt interessant d'un investigador de la història menorquina sobre els moments decisius de la victòria dels «nacionals» (febrer 1939) i les seves immediates conseqüències a l'única de les Illes que no es pronuncià per l'alçament militar dia 19 de juliol de 1936.

11 Josep Maria Llopart pronuncià el passat dia 12 de febrer una ponència a Barcelona dins l'àmbit de Literatura del Congrés de Cultura Catalana. Com una valuosa contribució a aquest número de **LLUC**, la publicam ara: **La creació literària a les Illes sota el règim franquista.** El treball és distribuït en quatre períodes corresponents als anys 40, 50, 60 i 70. És la descripció del pas de les fosques de la repressió al desvetllament difícil i esperançador dels nostres dies.

16 **L'ESGLÉSIA NOSTRA** aquest mes es dedica també al tema monogràfic escollit. **L'Església de Mallorca durant el franquisme. Quatre pinzellades.** Un assaig de Pere Llabrés i Martorell sobre els quatre pontificats (Miralles, Hervàs, Enciso i Alvarez) que foren aquí durant el Règim de Franco i que ja són història. Sis conclusions al final resumeixen els trets més sobresortints de l'Església nostra en aquesta època.

23 **Notes per a una història de l'educació a Mallorca durant l'època franquista. L'etapa de la guerra civil (1936-39)**, per Bernat Sureda i Garcia.

26 Sebastià Serra Busquets presenta, amb una breu introducció cronològica, dos documents inèdits sobre a guerra civil a Eivissa: Un «bando» de la C. N. T. signat el 12 de setembre de 1936, després de la invasió de l'illa per les forces de Bayo, i un informe de la Comandància militar d'Eivissa sobre els fets de la guerra demanant que la dita ciutat fos declarada «Ciudad heroica y leal» (1943).

NOTA IMPORTANT: Per manca d'espai no podem incloure en aquest número l'article d'Albert Quintana Peñuela: **La geografia de Mallorca i el règim franquista.** El publicarem a un proper número.

UNIVERSITAT DE LES ILLES BALEARS

5110506138

Correu

Nota a «Resposta a l'escrit: No deformem la història»

A rel de la publicació, a **LLUC** (març 1977), de la meua contesta a **NO DEFORMEM LA HISTORIA**, he mantingut una llarga conversa amb n'Aina Moll, en la qual m'explicà detingudament cadascun dels detalls que configuraren la polèmica cooficialitat-oficialitat. D'acord amb les explicacions que em donà n'Aina, així com les informacions d'altres persones que llavors participaren a les respectives campanyes, em congratul en considerar d'enfocament inexacte el meu article, de gener-77 que suscità la contesta de n'Aina a **LLUC** (febrer, 1977), per bé que, al redactar-lo no vaig tenir en compte la realitat precisa dels fets, donat que en el període que se suscità la polèmica, jo no era a Mallorca. Això féu que l'observància d'aquests mesos, període de la polèmica, es fes a través de les notícies de la premsa, que segons he sabut més tard, no reflectiren la totalitat de la discussió cooficialitat-oficialitat. Fidel a la realitat, haig de constatar que hi ha hagut un malentès en la interpretació i evolució dels fets de llavors ençà.

X. GARCIA-CASSANYES

Aclarir un malentès

Ciutat de Mallorca, maig de 1977.

Sr. Director de **LLUC**. Ciutat.

Benvolgut amic:

Havent llegit en el número de març d'aqueixa Revista la «Resposta a l'escrit **No deformem la història**, i disposada a replicar-hi en la forma que considerava adient, vaig tenir ocasió

de parlar-ne amb En Xavier Garcia-Cassanyes i d'aclarir que la seva postura no responia a cap desig de deformar els fets, sinó a un malentès degut a manca d'informació. En Garcia-C. em comunicà que enviaria una nota a **LLUC**, a fi d'aclarir el malentès davant els lectors; això em dispensa, naturalment, de la rèplica, i tenc molt de gust a donar per no iniciat aquest rebrotament de polèmica.

Ben cordialment,

AINA MOLL

El Drach

BIJUTERIA DE NOVETAT
OBJECTES TÍPICS DE MALLORCA

Sant Domingo, 25 i 27 CIUTAT

Fajas **Reina**® CORSETERIA

J. Masdeu
Josep Tous Ferrer, 1 - Tel. 216033 - Palma de Mallorca

*al servei
de la dona
jove i elegant*

dona

corseteria

J. Masdeu
COLON, 62 - Tel. 216558
Palma de Mallorca

Casa'n Juan de S'aigo

Casa fundada l'any 1700

Xocolata amb ensaimades calentes

Gelats i quemullars

Obert tot lo dia

C/. Fiol, 11

Tel. 211653

Ciutat

El llarg parèntesi del franquisme

editorial

Quan a nivell d'Estat espanyol estam a punt d'estrenar una nova època, hem cregut oportú, per allionador, estudiar i reflexionar sobre el període històric recent que políticament, i en tants d'altres ordres, ha condicionat el nostre país.

A nivell d'història, el franquisme és un llarguíssim parèntesi, durant el qual queden ofegats i soterrats una llarga sèrie de problemes (institucions democràtiques, democràcia formal, moviment obrer, lluita de classes) que ara tornen a la superfície. Ja són al carrer, però amb 40 anys de retard a les espatles, amb tot el que això suposa de presses, de repressions, de traumes.

Un d'aquests problemes, que ens afecta d'aprop i ateny la línia més sensible de la nostra revista, sobretot des de 1968 i especialment en els últims anys del franquisme, és el de les Nacionalitats.

Com dèiem a l'Editorial anterior, el 1936 a Mallorca i Eivissa, el 1939 a Menorca, va suposar, amb l'adveniment del franquisme a l'Estat espanyol, un trencament d'una línia cultural espiritual i política que anava configurant la identitat del poble de les Illes Balears i Pitiüses. Ni a Mallorca ni a Eivissa els valgué de res el seu pronunciament «oficial» per l'Alçament del 18 de juliol. Foren cas únic entre els Països Catalans, però com aquests sofriren el traumàtic ascapçament de l'ús normal i obert de la llengua pròpia, de la promoció de la cultura autòctona, de qualsevolombra d'administració autonòmica.

Caracteritza també el període franquista a Mallorca la «calma», el panxacontentisme, l'en-

cantament pel felicisme de l'època amb què la societat mallorquina acollí el statu quo, implantat aquí pels militars el 19 de juliol del 36: uns, és veré, ho feren mig enganats, altres foren silenciats, uns pocs s'exiliaren; tanmateix Mallorca era una societat conservadora, on les dretes havien guanyat les eleccions del febrer del 36...

Durant el període franquista s'esdevingué la primera ruptura seriosa de les estructures tradicionals de la societat illenca per mor del turisme, als anys 50. I aquest factor, cabdal en la transformació de la nostra societat, juntament amb la immigració de les zones pobres de la Península per donar mà d'obra a l'hotelleria i a la construcció, varen ser aprofitats i manipulats per l'Estat centralista per agreujar el procés de despersonalització instaurat el 36.

Perquè el franquisme resolía el problema de les Nacionalitats de l'Estat espanyol pel procediment més expeditiu: arrabassant-lo d'arrel. D'aquesta acció del franquisme s'han derivat una sèrie de situacions anòmales i dramàtiques en l'ordre cultural, lingüístic, espiritual en general, a través d'una política encaminada a despersonalitzar les Nacionalitats.

Ara, amb els problemes que aquí teníem el 36, però replantejats per una sèrie de profundes transformacions, cal que afrontem amb coratge el nostre futur. Cal afrontar aquells problemes amb serietat, amb unió de voluntats, sense els vells prejudicis que sovint els han deformat.

Aproximació al període franquista a Mallorca

I. UN PROBLEMA DE MÈTODE

No és fàcil fer una síntesi del franquisme a Mallorca, que és un règim polític de llarga durada, 1936-1975. D'altra banda, durant aquests anys a l'illa s'ha produït el procés de canvi socio-econòmic més important de tota la nostra història contemporània.

¿Pot separar-se Mallorca del context general de l'Estat? Sens dubte no pot separar-se, encara que per raons estructurals i històriques, les nostres condicions específiques de qualque manera podrien singularitzar un pol en tot allò referit al procés de canvi socio-econòmic.

Políticament, la grisor, mediocritat i monotonía que puguin detectar-se a Huelva o Cuenca, també fou ben real a Mallorca, car, com és sabut, la iniciativa política no corresponia al poble, sinó a l'Estat. L'Estat es va fer omnipresent i omnipotent, superant el concepte clàssic que distingeix entre nació i estat. La sobirania popular, com a font de legitimació del poder, no inspirà la filosofia política del franquisme.

L'existència d'estudis globals sobre el franquisme comença a ésser un fet notori. Per tant el lector que vulgui tenir una visió més ampla ja té a on recórrer; però, la lectura d'aquelles obres m'ha conduït a pensar que encara potser és massa prest per fer una síntesi global. No oblidem que quan estic escrivint aquest assaig d'aproximació, les institucions creades pel franquisme encara no han estat canviades per unes altres... Nogensmenys, crec que caldria acostar-se al període a partir de visions sectorials molt precises i significatives.

El franquisme com a sistema polític, i la seva concreció a Mallorca, s'hauria de començar a estudiar a partir d'un model que contemplés el reclutament de la classe política en les diferents àrees socio-econòmiques: 1) Pobles eminentment agrícoles; 2) Pobles amb un cert grau d'industrialització; 3) Ciutat de Mallorca. A través d'aquest estudi, el qual només caldria que contemplés un poble per cada un dels dos primers grups (Sa Pobla i Manacor, per exemple), podríem saber, entre altres fenòmens, quines foren les forces socials reals, així com la seva incidència a través de tants d'anys. La Ciutat de Mallorca, per les seves pròpies característiques hauria

d'ésser objecte d'una investigació, no sols pel pes que tradicionalment ha tingut dins l'activitat política de l'illa, sinó també per entendre més correctament les tensions que entre els mateixos grups franquistes existiren. Per exemple, ¿per què la Falange mai va poder «col·locar» un batle a la Ciutat?

Encara hi ha dos aspectes que consider d'un gran interès: 1) L'estudi de les iniciatives polítiques i administratives per part del Govern Civil i amb ell el procés d'intervenció progressiva de la burocràcia en la vida política mallorquina; 2) La funció del «Movimiento» com instrument de control polític de l'illa.

El procés d'homogenització que el franquisme intentà, i que en part aconseguí, fa que qualsevol estudi de les àrees abans dites, s'hagin de connectar amb les generals de l'Estat. Mallorca no fou, políticament, una excepció.

II. QUÈ FOU EL FRANQUISME?

No entraré en la discussió, ja generalitzada, que intenta definir el règim polític instaurat pel general Franco. Per a mi substancialment fou un règim conservador-autoritari, dirigit a enfortir una estructura estatal històricament dèbil i desequilibrada, amb la finalitat primordial de consolidar i desenvolupar una febla organització capitalista que a partir de 1929 havia entrat en un procés de crisi involutiva.

Encara que el franquisme intentà crear un sistema ideològic que explicàs tot un sistema constitucional —l'ordre polític— és ben sabut que aquest sistema mai fou original. Fàcilment es troben influències dels fascisme italià o alemany, del salazarisme, del peronisme, etc. La principal diferència vendria donada pel recurs que fa a la tradició —entesa com a sistema— i al catolicisme. Per a mi el franquisme és un sistema ideològic pensat i materialitzat per fer possible una ràpida acumulació capitalista. (Es a dir, l'aplicació d'una part sempre creixent del rendiment de la producció a una altra producció ulterior; dit d'una altra manera, la possibilitat de la transformació ràpida de les plusvàlues en capital productiu). Això implica, d'una banda una disciplina social a tota prova dirigida a evitar qualsevol moviment popular reivindicatiu; d'un altre

costat, la intervenció continuada de l'Administració, sempre al servei dels grups de pressió, els quals, per manca de partits polítics, poc a poc es convertiren en els autèntics protagonistes de l'acció política.

La ciència política ha demostrat com el nacionalisme generat per l'estat de vegades és una de les condicions necessàries per passar del subdesenvolupament al procés dinàmic de canvi-socioeconòmic. Aquell nacionalisme sol despertar una enorme quantitat d'energies socials que l'Estat posa al servei dels grups dominants. La intervenció de l'Estat en la regulació de les relacions socials i econòmiques, i fins com a subjecte protagonista no sols per estimular sectors endarrerits sinó també pel seu propi prestigi, és una de les altres condicions que solen produir-se durant el període d'exaltació nacionalista. El repliegament interior que provoca també és justificat per uns potencials enemics exteriors. En el nostre cas, foren primerament les potències aliades de la II Guerra Mundial, i després Rússia.

El franquisme fins a la dècada dels cinquanta va mantenir les característiques abans esmentades, però les condicions internes i el necessari procés d'acostament a l'economia internacional, amb el Pla d'Estabilització de 1956-1957, va mostrar la seva autèntica realitat: un règim capitalista que pugnava per acostar-se al model que llavors ja emergia, i que ha vingut a denominar-se neo-capitalisme.

Crec que fou a l'any 1965 que un director general de Comerç Interior va declarar que a Mallorca es practicava quasi bé en puritat de principis les normes de la competència capitalista, és a dir el capitalisme esmorteït d'aquella època. (El que no va dir, és que políticament vivíem sota un règim que no tenia res a veure amb les conquestes de llibertat i dignitat a què havia arribat el capitalisme ja feia moltes dècades). Probablement la nostra illa era un lloc ideal per deixar que les forces econòmiques actuassin quasi bé lliurement. I era ideal perquè, amb la demanda turística, hi havia unes possibilitats enormes d'acumulació capitalista. Aquesta política, per Mallorca, va significar convertir-nos en una mena de recaptadors de divises per les necessitats de l'Estat, és a dir, que se'ns condemnava al monocultiu, al colonia-

1 octubre 1938 a Ciutat de Mallorca: homenatge a Franco

lisme, a la dependència. I per dur a terme tal política es va necessitar una classe política sense ambicions, al servei dels grups de pressió i de la burocràcia de l'Estat. Mallorca entrà en un seriós procés de despersonalització, al rompre el franquisme les arrels culturals i històriques que ens defineixen com a comunitat diferenciada.

III. LA GUERRA CIVIL

El fet que Mallorca quedàs al costat de les forces sublevades és prou important per entendre tota la dinàmica posterior. La repressió posterior al desembarcament de Porto-Cristo, així com la victòria final de les forces franquistes, expliquen l'absoluta desaparició dels grups democràtics que havien recolzat la República. Quan l'any 1939 s'inicià la posta en marxa d'«el nuevo estado», Mallorca oferia totes les condicions d'adhesió al règim que s'implantava. El procés d'auto-reglament degut a la II Guerra Mundial, el posterior boicot internacional, les condicions precàries de l'economia, crearen la necessitat conscient i inconscient d'un estat benefactor, intervencionista,

resolutiu de totes les necessitats públiques i privades. A partir de llavors, Mallorca entra en les coordenades del nacionalisme generat per l'Estat, arribant a mobilitzar masses de població, perfectament manipulades pels aparells de propaganda. No oblidem que a Mallorca un nacionalisme d'aquella casta mai havia arribat a quallar. Seria amb les revistes «Aquí Estamos» —de Falange Española— i «Acción» —de la CEDA— que un poc abans de la guerra començarien a fer uns plantejaments nacionalistes-estatistes i ambdues revistes eren molt minoritàries. A Mallorca, fins l'any 1936 existí un sentiment autonomista que poc a poc anava traduint-se en una necessitat autonomista. Obviament, la guerra civil destruï l'arbre quan començava a créixer. A partir d'aquells anys la nostra comunitat entra en un procés evident de «provincialització» progressiva, adoptant poc a poc valors i símbols dels grups que guanyaren la guerra. La mentalitat pagesa predominant, la impossibilitat d'exportar, la necessitat de justificar la guerra; les condicions geogràfiques, acceleraren una mentalitat dependent de l'Estat.

IV. FORCES SOCIALS I CLASSE POLÍTICA

Com a la resta de l'Estat, a Mallorca l'activitat política restà en mans dels grups que havien guanyat la guerra: grups conservadors, que ja havien col·laborat amb la Monarquia i fins i tot amb la República, i que venien a representar els sectors agraris importants, així com els industrials; el sector falangista, que amb la guerra i posterior victòria veren augmentar considerablement el nombre d'afiliats. Els falangistes principals provenien de les classes mitjanes i ben aviat ocuparen els llocs de les noves institucions polítiques i administratives que el nou règim creava: sindicats, delegacions provincials, etc., originant-se un grup burocràtic que Mallorca mai havia tingut; en tercer lloc, els tradicionalistes que, malgrat el Decret d'Unificació, sempre volgueren mantenir un prudent distanciament envers els altres grups unificats. El grup tradicionalista d'alguna manera intentà mantenir una certa imatge de Mallorca, sobretot a través de les seves modestes demandes de «furs». Foren personalitats dels sectors conservadors i tradicionalistes les que aconseguiren que el nostre dret civil sortís com Apèndix del Codi Civil Espanyol. Una certa idea de comunitat diferenciada, per part d'aquests sectors, mai desaparegués del tot.

Aquestes forces socials proveïren els quadres polítics i sal dir que s'aconseguí allò que el règim volia: la mediocritat, la disciplina envers les consignes que arribaven des del centre, la manca de creativitat perquè l'energia creadora no venia del poble, sinó des de d'alt. Aquestes forces polítiques no estaren a l'altura de les circumstàncies històriques, car Mallorca donava un canvi tan extraordinari, que si elles realment haguessin estat conscients del paper que havien de complir, avui els problemes acumulats, segurament serien d'un altre ordre. L'ambició principal d'aquelles forces fou col·laborar perquè Mallorca, les illes en aquest cas, acabàs per convertir-se en una província. Sense idees originals, sempre al costat d'una burocràcia insensible als problemes de fons de totes les comunitats diferenciades, poc a poc deixaren que Mallorca es convertís en una colònia, en mans d'unes multi-nacionals i fent el joc als polítics de Madrid que en nosaltres només veien els milers de milions de divises. Sens dubte, cal parlar, amb molt poques excepcions, del fracàs d'una classe política.

V. DE CIUTADANS A SÚBDITS

Com s'ha dit tantes vegades, el franquisme, de fet, reduí el ciutadà —persona de drets i obligacions emparades per la llei— en un súbdit —que vol significar el sotmetiment de la persona a una autoritat que està per damunt la llei. Els discrepans foren con-

El Born de Ciutat és rebatjat amb el nom de «Paseo Generalísimo Franco»
(Foto «Aquí estamos», novembre 1938)

trolats i només cap al final del règim es permeté una major llibertat. No oblidem que el dret de reunió associació i manifestació, foren aprovats, amb fortes limitacions, una vegada mort el general Franco. Tampoc podem oblidar que només fa uns mesos que el govern ha signat el protocol de la Declaració Universal dels Drets de l'Home aprovat per l'Assemblea General de les Nacions Unides. Només foren lliures aquells que acceptaren el sistema, bé perquè hi estassin sincerament identificats o bé perquè cregueren preferible el callar davant les possibilitats que tot règim sense crítica atorga.

Aquesta situació donaria lloc a una de les característiques que consider més notòries del franquisme a Mallorca: l'atonía del ciutadà davant l'acció política. L'instint de veure que tanmateix no hi havia alternatives reals basades en programes democràtics i la impossibilitat d'una fiscalització eficaç de l'acció pública, provocà unes actituds d'indiferència de cada vegada més pronunciades, i que, al iniciar-se el «boom» turístic, quasi bé es transformarien en actituds negatives. El sentit de la política com a servei públic quasi bé desaparegué i en moltes poblacions a l'hora de fer els batles o consellers municipals, no es trobaven les persones que es volien. Aquest fenomen també explica per què molts de càrrecs públics foren ocupats durant anys i anys per les mateixes persones, amb intermitència o sense. En general, es pot dir que el franquisme, al convertir el ciutadà en súbdit, a Mallorca provocà una de les èpoques de més profunda apolítització de la societat, perfectament demostrable en les poques oportunitats electorals que el ciutadà tenia per demostrar les seves preferències.

VI. APARICIÓ DE L'OPOSICIÓ

Cap al final de la dècada dels seixanta, les generacions que havíem viscut la guerra, ens plantejàrem un conjunt de problemes sobre la nostra condició de ciutadans i mallorquins. Tambè començaren a iniciar-se els primers plantejaments polítics i sindicals d'oposició. Aparegueren els primers papers clandestins i s'aprofitaren totes les oportunitats per prendre consciència de la nostra condició política i cultural. Conferències, tertúlies, reunions clandestines (com les de Lluc de l'any 1967 i la de S'Arracó del 1968). La Taula Democràtica, els primers contactes amb l'oposició catalana i madrilenya, la Junta Democràtica, són fites d'un lent procés de retrobament d'una necessitat del canvi. L'aparició, de cada vegada més pública, dels partits polítics, desafiant de cada vegada amb menys por un conjunt de sistemes coercitius pràcticament insalvables. En pocs anys, entre 1968 a 1973, les forces democràtiques començaren a rompre les barreres de l'atonía i l'apolíticisme. Les primeres manifestacions dels moviments obrers i sindicals. Recordem la vaga dels transports públics a Ciutat i els problemes en el ram de l'hosteleria i construcció. Com també cal recordar l'actitud valenta d'intel·lectuals que cregueren necessari sortir de les torres d'ivori per col·laborar en la tasca de denúncia d'un sistema opressiu, actitud que per alguns d'ells significà quasi bé la persecució i la presó.

VII. CONCLUSIÓ

Resumir, en poques paraules, allò que el franquisme significà per Mallorca necessàriament condueix a una generalització dels fenòmens complexes que en aquest assaig només s'han

pogut enumerar. Nogensmenys, acceptat que el franquisme fou un sistema pensat i materialitzat per fer possible una ràpida acumulació capitalista, i que a això s'hi hagués pogut arribar dament, per a l'Illa el franquisme significà.

1.—La hipoteca econòmica al capital estranger, provocant un grau notable de dependència, que pot qualificar-se de colonial, a través del monopolium turístic i la necessitat de crèdits no generables per la mateixa riquesa mallorquina.

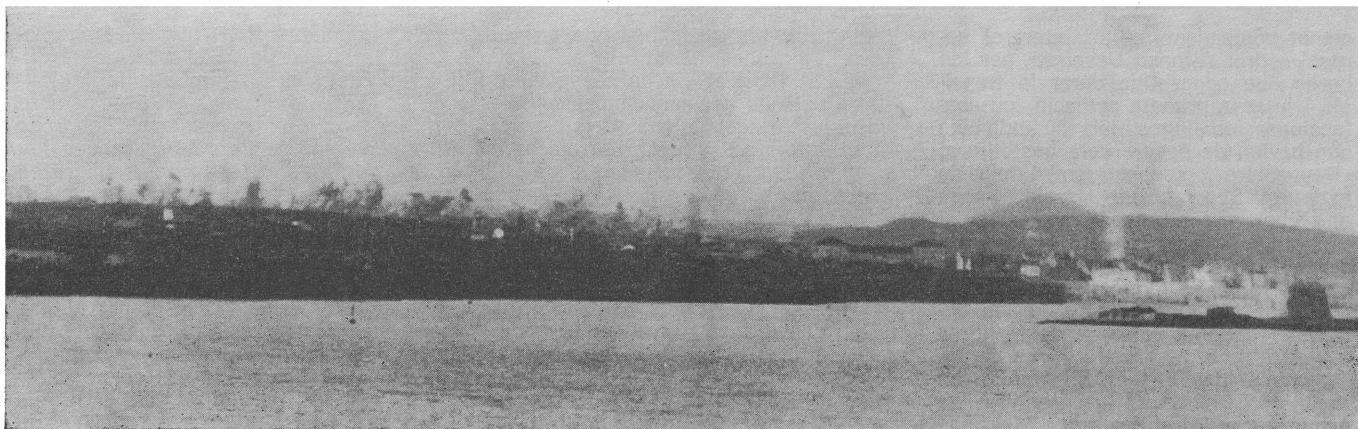
2.—Un procés de canvi social, formant-se nous grups socials, sense, però, afermar-se cap grup hegemònic. Més aviat es consolidaren sectors mitjans que consideraren com a òptimes les seves oportunitats de promoció social i benestar econòmic, actituds que, a nivell polític, provocaren una atonia progressiva fins arribar a la despolítització.

3.—Regressió política, al consolidar-se una classe política sucursalista, així com una mentalitat incapaç d'iniciatives socials autòctones, les quals serien substituïdes per la progressiva intervenció de l'Administració central a través d'una cada vegada més abundosa burocràcia. Aquesta burocràcia sovint estava allunyada dels problemes de l'Illa i només seguia les ordres emanades des de Madrid. Normalment, la classe política autòctona estava al servei d'aquella burocràcia.

4.—Regressió humanística, perquè els valors de la competència, l'enriquiment i la justificació de l'eficàcia per l'eficàcia, foren enaltits per sobre els valors morals basats en la llibertat, i la dignitat de la persona.

5.—Regressió cultural, perquè el sistema de valors del franquisme no contemplava el fet de les comunitats diferenciades en el si de l'Estat espanyol, i intentà —primerament amb forta repressió i després amb una altra més subtil— destruir un segle de renaixença autòctona dirigida a defensar i realitzar les potencialitats pròpies d'un poble.

GREGORI MIR

Darrer bombardeig sobre Maó (8.2.1939). Fotografia feta des del creuer britànic «Devonshire».

La immediata postguerra a Menorca

per Andreu Murillo

UNES REFLEXIONS PRÈVIES

Tractar de la postguerra, dels primers temps del franquisme, a Menorca; obliga a algunes consideracions prèvies. La primera podria ser que «tots som vençuts». Tots estam marcats i nafrats, perquè a Menorca vam ser aglapits els uns i els altres. Però, aquí una segona reflexió: els fets menorquins no van tenir res d'històricament excepcional. No obstant això, la guerra civil encara és notícia i, a nivell individual, subjectiu, sí que se senten les excepcions encara ara. A Menorca, com a tots els indrets que van romandre addictes a la República, es van haver de suportar dues reaccions que en els pitjors dels casos van representar l'eliminació física. Poc més de 400 morts són moltes en una illa aleshores d'uns 40.000 habitants, quan solament una trentena de les tals morts foren degudes als bombardejos i no diguem quantes haurien estat de no haver-hi hagut més de 500 fugitius. La politització inherent a cada situació, no solament va deixondir positiues ideològiques preexistents, sinó que va impulsar un nombre important d'individus a evitar de caure en la sospita de desafecció i això va involucrar molta gent que en altres circumstàncies s'haurien abtingut de prendre part més o menys activa en els esdeveniments. Si durant la guerra la vintena de comunistes d'abans es multiplicà per 50, per 80 es multiplicaria la vintena de falangistes des de 1939. També cal tenir en compte el fet de les venjances, unes vegades personals, d'altres ideològiques, personalitzades en els individus que apareixien com a representatius de la idea, la classe social o la institució odiades d'antuvi, amb raó o sense; i naturalment, hi van haver innocents sacrificats, càstics des-

proporcionats i vividors que van poder i saber aprofitar-se de les circumstàncies. «Nihil novi sub sole».

Una altra reflexió que no es pot bandejar és que si bé els esdeveniments dels primers cinc mesos de la guerra —com també els primers dies de la postguerra— els menorquins, fills de la terra o simplement residents, van exercir un cert protagonisme; la repressió franquista, exageradament perllongada, va respondre a una programació externa, uniformista i sense un marge a la possibilitat d'una ràpida distensió, com hauria estat lògic en un petit país on tothom coneix tothom. Finalment: aquest article no és més que una aproximació a una època i per tant és encara que prou descriptiu, incomplet.

PER A UNS ALLIBERAMENT, PER A ALTRES INVASIÓ

A primeres hores del matí del 7 de febrer de 1939, el creuer britànic «Devonshire», comandat per Muirhead Gould, arriava àncoras just a l'entrada del port de Maó a l'indret conegut per es Clot de la Mola. En virtut d'encara ara secretes connivències a alt nivell, a bord del «Devonshire» s'hi trobava Fernando Sartorius, comte de San Luís, tinent coronel de l'aeronàutica naval i cap de la Zona Aèria de les Balears «nacionals»; amb l'encàrrec de convèncer les autoritats republicanes de Menorca i tramitar la rendició de l'illa. A primeres hores de la matinada del 8 de febrer la major part de la guarnició del sector de Ciutadella es sublevà contra el govern de la República i encara que hi ha qui afirma el contrari, sembla ser que a Ciutadella ignoraven la presència del comte de San Luís i la missió que estava duent a terme a bord del Devonshire. Els

sublevats de Ciutadella van aconseguir l'enllaçar amb els de Ferreries i es Migjorn Gran en la qual línia es va establir l'anomenat «front de Ferreries» quan la resistència de la tropa sortida de Maó, i Alaior i es Mercadal —sobre tot l'artilleria que va batre la zona— aturà les primeres embranzides.

Des de les 5 de la tarda del dia 8, Maó va suportar el més fort bombardeig de tota la guerra per part de l'aviació italiana de Mallorca, amb un tribut de tres morts, deu ferits, la destrossa total d'una vintena d'edificis i la parcial d'altres tants. La Mola també fou bombardejada i un artefacte explotà a l'aigua prop de la proa del «Devonshire», de la qual cosa el comandant Gould en presentà reclamacions al comte de San Luís qui va haver de manifestar que malgrat esser el cap de la Zona Aèria, els aviadors italians actuaven a les ordres dels seus propis caps (1). Les converses van continuar a tres milles de la costa i a la una i mitja de la matinada del dia 9 es va signar la rendició. El comandant militar republicà de Menorca —que aleshores era Luís González Ubieta— (2) lliurà la seva pistola al comte de San Luís i altres oficials llençaren les seves al mar. Per comú acord fou no-

(1) Fou testimoni d'aquesta escena el que aleshores era comissari de regiment Antoni Tudurí i García, qui me la va relatar quan, retornat de l'exili, va romandre a Menorca. Actualment resideix a la República Argentina.

(2) Des de l'11 de desembre de 1936 fins el 24 de gener de 1939 fou comandant militar de Menorca el coronel d'artilleria —ascendit a general el desembre de 1938— José Brandaris de la Cuesta. Destinat a organitzar la defensa de Barcelona li fou impossible d'arribar-hi. Va deixar un

menat comandant militar interí el coronel retirat Alfonso Usseletti, per les hores que hagués de durar la transició i la seva primera actuació fou confectionar les llistes dels 40 individus que havien de poder rebre hostatge al «Devonshire», segons també s'havia estipulat. Seguidament Usseletti posà en llibertat els presos «nacionals» i trameté ordres d'alto el foc i retirada a les forces republicanes que operaven al «front de Ferreries». Entretant els sublevats ciutadellencs havien demanat i obtingut reforços de Mallorca —ben minsos, per cert— i des de Tarragona sortien cap a Menorca forces de la 105 Divisió. El «Devonshire» va salpar amb 470 refugiats que Muirhead Gould pel seu compte va admetre graciosament. Devers 75 més es van emparar d'un motoveler i fugiren cap a Alger. Els evaquats pels «Devonshire» anirien a raure a Marsella i després als camps de concentració d'Argelers on se'ls afegirien gairebé tots els refugiats a Alger.

A mitjan matí del 9 de febrer arribava a Maó, havent desembarcat a Ciutadella, la columna de la 105, comandada pel coronel Miguel López Bravo.

VAE VICTISI

La sublevació de Ciutadella va causar algunes víctimes, 4 entre els sublevats i devers 8 entre els resistents —entre ells el comandant militar del sector—. De primer moment es van fer més de 600 presoners, molts d'ells amuntegats en condicions deplorables al refugi subterrani de la caserna d'infanteria. Un improvisat comitè inicià pel seu compte el control i els primers interrogatoris no exempts de violència. Alguns caps, oficials i comissaris polítics, els quals es trobaven fora de Maó, bé al front de Ferreries, bé de guarnició a Alaior, com també alguns paisans; també foren empresonats després d'un frustrat intent d'arribar fins el «Devonshire». Aviat s'ompliren de presos el convent de monges concepcionistes de Maó —ja habilitat com a presó militar durant la guerra— i la presó del partit judicial dita de «davall sa Plaça». Però de bell començament moltes unitats militars van romandre en els seus llocs i sense disoldre's fins que amb l'organització dels camps de presoners i presentats de l'«Hospital de Sang» i de la posició de Sant Felip, el nombre de detinguts oscil·là per uns dies entre quatre i cinc mi-

millorable record entre tots els menorquins, sense excepció.

Luís González de Ubieta, capità de corveta el 1936, abastaria el comandament general de l'esquadra republicana. El 4 de febrer de 1939 substituï Brandaris a la comandància de Menorca on, pràcticament, no féu res més que gestionar la rendició.

Una bona relació —encara que incompleta— de les gestions per a la rendició de Menorca és a l'obra de Luís Romero «El Final de la Guerra». Barcelona 1976.

lers, entre els quals hi havia un centenar de dones. Aviat els avals van posar en llibertat els no suspectes, al mateix temps que les denúncies i les pesquises inquisitorials dels serveis dits d'informació preparaven els prolegòmens dels processaments, que amb el temps abastarien prop de quatre milers d'inclupats, inclosos els sublevats del sector de Ciutadella els quals sortirien amb condemnes inferiors als tres anys de presó, no obstant això molts pocs dels militars professionals van romandre en servei actiu.

Mentre el temor creixia entre els presos, l'eufòria es manifestava entre els alliberats «nacionals» —molts d'ells, homes i dones, detinguts arran de la caiguda de Barcelona, altres de temps enrere i encara d'altres enquadrats al batalló de treball n.º 7. Amb l'eufòria, emperò, no s'esborrava el record de 206 morts sense procés entre juliol i novembre de 1936 i quatre executats per intent de desertió, el 24 de juny de 1938. No és res d'extrany, doncs, que simultàniament a les activitats de reorganització, s'engegàs la màquina repressiva. Denúncies, investigacions, interrogatoris als locals de Falange i a la comissaria de policia; acabaven «relaxant els reus tribunals militars, amb els corresponents dosiers».

La matinada del 18 de febrer de 1939 van caure els primers afusellats: Llorenç Salvador, antic sergent i capità de la bateria de la muntanya del Toro que havia bombardejat el «front de Ferreries», Floreal Barber, membre destacat de les Joventuts Socialistes Unificades i comissari polític del sector d'Alaior, el mallorquí Jaume Palou Massanet, antic brigada que fou des del 20 de juliol de 1936 comandant del regiment d'infanteria n.º 37 i Joan Antoni Gómez, capità d'una companyia de metrallores, fet presoner devers Ferreries. Els processos es van dur a un ritme molt accelerat i en consells de guerra sumaríssims que van dictar tantes penes de mort que molts dels condemnats dubtaven que s'executassin. Però el 24 de febrer va caure un altre condemnat; el 27 un altre. Un compàs d'espera fins el 18 de març, aleshores tothom va acabar de comprendre que la cosa no anava de berbes: 11 execucions, la majoria ciutadellencs. El 20 de març, 10 execucions, el 21, 9 execucions. Fins el 1.º d'abril —heus aquí quin dia!— no es va reemprendre la trista tasca dels escamots d'afusellament: 17 execucions. El 3 d'abril, 16 execucions. El 5 d'abril, 16 execucions. Els soldats de la Mola acusaven una crisi col·lectiva davant la perspectiva de tocar-los la trista sort d'haver de formar als fossats d'aquella fortalesa i rompre foc contra els condemnats. Però el 6 d'abril era Dijous Sant i van aturar els afusellaments. Altres raons, potser l'acabament de la guerra, frenaren el ritme inicial de les execucions. Una el 22 d'abril. Arribaren els primers indults, alguns massa tard.

L'11 de setembre fou afusellat el principal responsable de la mort de 98 oficials metral·lats —també a la Mola— el 3 d'agost de 1936. El 26 d'octubre hi hagueren 11 execucions i el 6 de novembre la de Pere Marquès que fou una de les escasses que trobà ressò a la premsa diària de Maó. Pere Marquès no era un condemnat qualsevol. Detingut a Cartagena (o a València) a la fi de la guerra, fou transferit a Menorca. El 20 de juliol de 1936 era brigada d'infanteria i havia donat el cop de mà mestre contra l'alçament militar a Maó; aquell dia, les notícies precedents de Barcelona van acabar d'encoratjar els suboficials i mentre els oficials dubtaven de que havien de fer; Marquès s'adreçà a la comandància militar i va detenir el general José Bosch Atienza i la plana major de l'alçament. Autoerigit en comandant militar fou confirmat pel Ministeri de la Guerra. Però la seva actuació personal —la mort d'un capellà a Ferreries entre altres qüestions— i altres fets sagnants succeïts durant el seu període de comandament, van fer que el Front Popular de Menorca, en una tumultuosa sessió, el destituís (9 de setembre de 1936). Més tard fou sotmès a consell de guerra per... malversament de fons! Absolt (22 d'abril de 1937), fou destinat, amb la graduació de capità, a València.

Després del 1.º d'octubre de 1939, per aplicació de l'indult coesponent, van començar a sortir en llibertat els presos condemnats a penes menors. Els altres foren traslladats a la fortalesa de la Mola. Per cert que a Sant Felip hi havia hagut un intent d'assalt, per part d'incontrolats, la nit de la víspera de Sant Joan. Mentre els presos oferien als seus companys, presidits pel capità de la força que els guardaven, una mena de festival artístic. Un dels presos —ironies de les circumstàncies— acabava de recitar el monòleg de «La Vida es sueño», quan va guaitar gent armada dins el pati on eren. La ferma actitud del capità evità el desastre.

A l'Esplanada de Maó hi ha un monument als «caïdos por Dios y por la Patria», un gran obelisc s'alça sobre dos terraplens sobreposats que vagament recorden un temple azteca en petit. Un escut d'Espanya amb l'àguila imperial, tot en bronze, és al peu de l'obelisc de part damunt l'altar de pedra de marès. El van construir els presos entre el 16 de maig i el 29 d'octubre de 1939. Una alambrada rodejava l'espai on treballaven, vigilats per una vintena de soldats moros armats. El que no ha estat dit mai és que en els fonaments de formigó s'hi va enterrar una bandera republicana feta amb trossos de roba de la més diversa procedència i cosits per un sastre mallorquí, també pres. No cal dir com fou d'exposada aquella feta dels més joves dels presos, vigilats per celadors i tropa marroquina.

A més de la tropa ordinària, hi ha-

El coronel López Bravo, al front d'una columna de la Divisió 105, surt de Ciutadella cap a Maó la matinada del 9.2.1939

via a Maó un tabor de Regulars i a la Mola una bandera de la Legió, la missió més important dels quals era, a més de donar una impressió d'ocupació, la de guardar els presos. Altrament no van causar greus problemes de convivència. Proliferaren les formacions i desfilades militars i falangistes, gairebé sempre precedides per una missa de campanya al monument de l'Esplanada, on era curiós de veure els moros com marxaven a «paso ligero» cap el carrer de les Morenes, quan la missa arribava al rés del credo. Aquella pintoresca guarnició va començar a sortir de Menorca el 26 d'octubre per la bandera legionària i a la fi els regulars el 15 de desembre.

LA SEGONA DIÀSPORA

La primera havia estat la dels que seguien el camí de l'exili. L'11 de juny de 1940 es produí la transferència de 100 presos a la Model de Barcelona, el dia 14 en van sortir 115 amb el mateix destí i així, successivament, més de 400 foren allotjats de 12 en 12 a les cel·les individuals de la presó barcelonina. Altres van anar a raure a Mallorca; can Mir, Illetes, Son Carlà, Sóller, es Rafal són al record de molts menorquins, com Formentera, Alacant, Hellín, Ocaña, Madrid, Alcázar de San Juan, etc., etc.. Una altra forma de despullar Menorca havia estat l'extracció massiva de tots els joves menorquins dels reemplaçaments de 1939, 1940 i 1941 que sortiren el 27 d'abril de 1939 destinats a companyies de dipòsit a Aragó, on van sofrir fred i fam, sense distinció de si eren de famílies esquerranes o dretanes. I encara els compresos en edat militar que tenien antecedents personals —polítics o militars i no solament la taca de ser menorquins— indefectiblement foren tramesos a batallons de treball, molts al 92 que es va moure pels

voltants de Bilbao i en part fou traslladat al Campo de Gibraltar. De tots ells en van morir un cert nombre que encara no he pogut destriar.

El darrer afusellament de la Mola fou el de Pere Sastre Gener, un sabater ciutadellenc, el 17 de novembre de 1942, va fer el nombre 158. De més a més almenys 7 menorquins foren executats a Illetes i encara 4 mariners de la Base de Maó foren afusellats a Cartagena en una data tan tardana com l'11 de gener de 1944.

Encara que el tema dels exiliats no s'escaigui en aquest article crec que bé s'ho val de dedicar un record a Francesc Poza mort brutalment al camp de concentració d'Hadjerat-M'Guil (Nort d'Àfrica), Manuel Marquès i Antoni Caules afusellats pels alemanys a La Comandile (França), Bartomeu Florit, Rafel Saura i altres tres o quatre dels quals no en tenc més referències, morts a camps de concentració nazis i Joan Mesquida mort al maquis francès.

Creo que també s'ha de consignar un fet curiós. Un cop esclatada la guerra mundial foren expulsats els súbdits francesos i britànics. Dels primers hi van haver només els frares de la Salle i dels darrers una família —pare, mare i dues filletes— que de britànics no en tenien més que la nacionalitat, no havien estat mai a la Gran Bretanya, no sabien ni un mot d'anglès.

VIDA RELIGIOSA

L'actuació de la clerecia fou si fa no fa com pertot arreu. Les prediques giraven indefectiblement en torn de la «perillositat» dels balls i les platges o dels llibres «Dolents». El bisbe Bartomeu Pascual —coadjutor des de 1936 no s'havia incorporat a Menorca quan esclatà la guerra i per mort del bisbe Torres, el 16 de gener

de 1939, havia esdevingut titular— féu una entrada a Ciutadella digna del més pur nacional-catolicisme: «Al poner pie el nuevo Obispo en tierra menorquina —l'1 d'abril de 1939— sonaron potentes las notas de la marcha de Infantes, mientras era saludado por el General Gobernador de Menorca, Jefe de la Base Naval, Gobernador eclesiástico, Comandante de la plaza, Alcalde de Ciudadela y demás pueblos (sic), Jefe Insular de Falange, representantes de los gremios de Ciudadela, Jefes de Correos, Aduanas y Telégrafos, etc., etc. Acto seguido organizose la comitiva precedida por las banderas nacionales, falangistas y requetés, pasó todo el trayecto entre un cordón formado por las Organizaciones de Milicias de Falange...» «...el Sr. Obispo, a pesar de tener un auto a su disposición, quiso seguir la antigua tradición y presidió la comitiva montado en un soberbio caballo blanco, magníficamente enjaezado». (3)

La tasca més urgent que es va imposar el bisbe Pascual fou la restauració de les destrosses fetes als temples. Potser fou l'única cosa digna de ser-li recordada de tot quant féu. El seminari rebé una afluença massiva. A tot Menorca va trobar ressò la crida per a substituir aquells 39 capellans assassinats el 1936 (el 48'7% del total diocesà), però aquella afluença precipitada no donà el resultat en el qual hom confiava.

Processons i més processons. La del Corpus de 1939 fou esponerosíssima arreglant els infants que no havien pogut fer la primera comunió tres anys ençà i fins i tot aquells que potser mai no l'haurien feta, batiats a corre cuita. El capellà castrense —un teatí mallorquí— escriuria a ca seva: «Tenemos 12 hombres para bautizar —eren presos—; sus edades oscilan entre los 23 y 68 años... Añada a esto un sin número de matrimonios civiles que hay que arreglar, algunos de cuarenta años atrás...» (4). En total batiaria, segons n'he tingut notícia, molts més de 12 homes d'entre els presos i en faria casar 33 segons ell va consignar però em resta un dubte de si no serien només 32, perquè conec un cas concret d'una parella, ja casada civilment, que es tornà casar dues vegades, com a recurs per a poder-se veure, estant ell incomunicat.

Aquest mateix capellà, un diumenge del mes de maig de 1939 va interrompre el culte protestant a la capella de Maó, organitzant un fort escàndol perquè el pastor havia donat una Bíblia a un soldat —mallorquí, per cert—, segons paraules, que han estat publicades, (5) acabà dient: «la voz de aler-

(3) Cf. diari «Arriba España» de Maó del 4 d'abril de 1939.

(4) Cf. «La familia de Oleza en Mallorca durante setecientos treinta años. 1230-1960». Palma de Mallorca, 1973.

(5) Op. cit. nota 4. El text diu que el capellà en qüestió va escometre el pastor

ta está dada y comenzada la campaña y una persecución capitaneada por el clero castrense». Des d'aquell dia les comunitats protestants de Menorca (Maó i es Castell) passaren a les cacumbes a l'esguard de temps millors.

ECONOMIA EN TEMPS DE FAM

Durant la guerra es passà gana a Menorca, una gana distribuïda entre tots. A la postguerra es passà fam, però discriminada: la passà la gent del poble. Durant la guerra el bloqueig fou efectiu, però es van filtrar uns ardots mariners amb els motovelers «Cala Marsal», «Carmen Picó», «Isabel» (ex «Abel Matutes»), «Pons Martí» i els vapors francesos «La Corse» i «Marie Blanche Ange» i, esporàdicament, alguns vaixells britànics; tots els quals van proveir l'illa de queviures, combustibles i fins i tot material de guerra. Les previsions del comandant militar Brandaris eren d'una llarga defensa i es van acumular gran quantitat de provisions i es va impulsar la producció del camp. Un cop acabada la guerra una comissió liquidadora va dilapidar els aliments acumulats. Les possessions incautades —que no ho foren totes, ni de bon tros— retornaren als seus amos i a una producció de benefici privat i de fam col·lectiva. Com a conseqüència típica augmentaria el nombre de braços al camp on també hi van anar a parar una munió

d'infants que es llogaven només que per menjar. D'altres s'acolliren a «Auxilio Social» on bufaven cullera després d'un bon aperitiu a base de resos i cants patriòtics. A l'hospici de Maó s'hi arreplegaren els més desgraciats de tots. Raccionament, estraperlo i picaresca eren l'orde del dia.

La Indústria, que s'havia paralitzat totalment durant a guerra, va reprendre no sense altibaixos i mancabades; els tallers de calçat van tornar a obrir les portes, però la revelació fou l'increment que va prendre la bijuteria, afavorida per la desaparició de la competència centroeuropea i gràcies a la gran quantitat de dones que es van integrar a les fàbriques, o bé treballaren a domicili a escarada, i en cada cas amb uns ingressos baixíssims. Així va florir una nova petita burgesia de nous rics, també típica del moment.

LA DESCATALANITZACIÓ

Si bé la consciència de catalanitat no estava gaire arrelada entre els menorquins, els intents de descatalanització en la vida ordinària no va poder arrelar. Jo mateix he pogut veure a la finestreta d'un organisme oficial on hi havia l'inefable cartell «¿No eres español? Pues habla el español, idioma del Imperio», com discutien en pla menorquí el funcionari i el consultor. De tota manera, per tots els mitjans, es tractà de fer ignorar la cultura autòctona i

els orígens catalans tant a l'escola com a qualsevol manifestació cultural. Un botó de mostra aparegut a la premsa diària. «En 1287, hace 653 años, fue conquistada Menorca por el Rey de Aragón, Alfonso III...» «Huyeron (las huestes agarenas hasta el final del puerto (de Maó), perseguidas por el monarca aragonés y es fama que se libró un encarnizado combate que terminó con el triunfo decisivo de las tropas cristianas, quedando unida al reino de Aragón la isla de Menorca». (6)

I QUÈ MÉS?

Doncs: la nit, la llarga nit, quan ens feien cantar que «en España empieza a amanecer».

ANDREU MURILLO

al seu estatge. El pastor —Samuel Capó, actualment resident a Barcelona— m'explicà que l'escena es desenrotllà a la capella plena de feels.

(6) Cf. diari «Arriba España» del 17 de gener de 1940.

NOVETATS DE L'EDITORIAL MOLL

Llorenç Capellà. Mallorca i el món obrer.

M. Costa i Llobera. Visions de la Palestina.

Llorenç Moyà. Presidi major.

J. Pons Marquès. Història i Política.

Josep M. Quintana. Menorca i l'autonomia.

Francisca Vidal i Bartomeu Canyelles.

L'oposició antifranquista a les Illes.

Distribució: LLIBRES MALLORCA. Fortuny, 5. Palma

Ponència llegida a la jornada de debat de l'àmbit de Literatura del Congrés de Cultura Catalana que es va celebrar dia 12 de febrer d'enguany, a la Universitat de Barcelona.

Josep Maria Llompart

La creació literària a les Illes sota el règim franquista

És sabut, i no cal ara analitzar-ne les causes, que la literatura catalana, de la Renaixença ençà, es desenvolupa a la Catalunya insular damunt unes condicions de base prou diferents d'aquelles que li serveixen de suport a Catalunya-Principat. Aquest fet explicaria, no tan sols la diversa projecció que abasta en un i altre indret, sinó també el desequilibri que es produeix a les Illes quant a cultiu i maduresa dels diferents gèneres de creació. Cal només tenir en compte que, a mitjan dècada dels trenta, el Principat havia assolit una clara consciència nacional, una cultura total, arrelada i coherent amb aquesta consciència, i uns organismes polítics autònoms d'autogovern. A les Illes, en canvi, inexistent, o, a tot estirar, vagarosa i esborradissa aquella consciència nacional, només disposàvem d'una cultura literària excel·lent en alguns aspectes i prou satisfactòria per ella mateixa, però amb nul·la o molt escassa incidència damunt la pròpia societat. El moviment cultural se centrava a Mallorca, no s'estenia més enllà d'un àmbit minoritari i es recolzava damunt institucions ben plantejades però sense arrels, com eren l'Associació per la Cultura de Mallorca (fundada el 1923) i la revis-

ta **La Nostra Terra** (1928-1936). A nivell polític, només un corrent autonomista d'ordre intel·lectual, el ventall ideològic del qual anava des del més rudimentari regionalisme fins a un nebulós i elemental nacionalisme català, es concretava, a l'adveniment de la Segona República espanyola, en un **Avantprojecte d'Estatut Autòmic de les Balears** (1931) que, per raons que ara no fan al cas, acabava reduït —i el fet ja és prou simptomàtic— a **Projecte d'Estatut Autòmic de Mallorca i Eivissa** (1931); un projecte que, a més, enmig de la total indiferència popular, no va arribar a port.

Tota aquesta circumstància insular es reflecteix en una creació literària afectada de desequilibri. D'una banda, una creació poètica relativament abundosa, amb una tradició consolidada, i, a més a més, amb allò que diríem «bona premsa» al continent, on els elogis no sempre raonats a la famosa «Escola Mallorquina» arribaren a voltar-la de lluïssors mítiques. Però, d'altra banda, el cultiu dels altres gèneres, o bé era inexistent, o bé no havia passat dels primers balbuceigs.

Sintetitzant el panorama de la literatura catalana a les Illes en els

anys que precediren la guerra civil, podem establir el següent quadre: per un costat, l'Escola Mallorquina de poesia, inserida, dins l'àmbit cultural català, en els corrents estètics noucentistes —dels quals ve a ser una traducció molt peculiar i específica—, i, dins l'àmbit general, en la tradició postsimbolista. Una poesia fatigada de tant repetir-se, desfasada de tan gelosament insular, cada cop més divorciada dels temps i de la realitat. Val a dir que aleshores l'Escola Mallorquina comptava amb dos «heterodoxos» importants: Gabriel Alomar, un intel·lectual de filiació modernista, amb una obra de creació ja concloua i un ideari avançat, difícilment conciliable amb el context ideològic illenc, i Bartomeu Rosselló-Pòrcel, autor de dos opuscles publicats en edició privada —**Nou poemes** (1933) i **Quadern de sonets** (1934)—, que significaven una ruptura profunda amb les tradicions de l'Escola, si més no en alguns aspectes fonamentals. Per un altre costat, unes temptatives d'assaig i de crítica d'abast més aviat local, i una absència gairebé total de narrativa, tot i comptar Mallorca amb alguns narradors molt qualificats, com Salvador Galmés o Llorenç Villalonga, autor, aquest darrer, d'una novel·la, **Mort de da-**

Homenatge a Joan Alcover a Miramar en temps del franquisme

ma (1931), que havia estat la pedra d'escàndol dins el món dels lletraferits mallorquins. I, finalment, una acció de promoció cultural, amb mínima repercussió damunt la societat, materialitzada a través de l'Associació per la Cultura de Mallorca i de **La Nostra Terra**.

Al marge de tot això, cal assenyalar unes manifestacions teatrals d'escassa ambició artística, que no tenien res a veure amb els pressupòsits que servien de base als intel·lectuals agrupats al voltant de l'Associació i de **La Nostra Terra**, però que eren amplemunt acceptades per un públic petit-burgès i popular, tant pel caire dretà i ortodox —continuació del sàinet vuitcentista—, com pel caire esquerrà i heterodox, cultivat sobretot per Jordi Martí i Rosselló dins els habituals esquemes barroers i demagògics. (1)

Doncs bé, aquest panorama, sensiblement diferent del que ofereix la literatura a Catalunya-Principat durant els anys de la Segona República, experimenta una alteració profunda a partir del 1939. L'ascensió a primer pla d'unes condicions jurídicopolítiques de repressió, que afecten igualment tots els Països Catalans, esborra fins a cert punt diferències i matisos. Tant a les Illes, com a Catalunya-Principat, com al País Valencià, apareix un problema essencial: la supervivència. Ara ja no hi ha territoris amb autonomia, amb consciència nacional i amb cultura institucionalitzada, i altres territoris mancats de tot això; ara ja només hi ha un general camp-i-puga i una sola alternativa: la possibilitat de sobreviure. És clar que aquesta alternativa es planteja encara a partir de situacions diferenciades; però, tot i així, les condicions de repressió uniformitzen en certa mesura el panorama a tot arreu dels Països Catalans.

Cal remarcar que una de les illes, Mallorca, va romandre inalterablement i de bon principi al costat de la rebel·lió franquista, cosa que la situava teòricament, a l'hora de passar comptes, en el bàndol dels vencedors. D'altra banda, prescindint de la ideologia personal d'alguns dels que hi participaven, el moviment cultural catalanista de Mallorca era, en general, de signe més aviat dretà, conservador i benpensant, d'acord amb una tradició tocada d'un cert clericalisme. Aquests dos factors no serviren, emperò, de res, ni van donar peu a un tractament més favorable. Només produïren, en tot cas, dos fets específics:

a) Primerament, la manca d'exiliats. Així com a la Catalunya estricta l'exili d'intel·lectuals i d'escriptors va ésser massiu l'any 1939, a Mallorca, en canvi, aquest exili no va tenir lloc. Amb escasses excepcions restaren a l'illa, de manera que l'aportació insular a la literatura catalana de l'exterior és pràcticament nul·la.

b) En segon terme, l'inici, immediatament estroncat, d'una literatura de signe franquista en català. Damià Ferrà-Ponc, que ha estudiat els productes infraliteraris segregats en castellà pels escriptors feixistes mallorquins durant la guerra civil, fa esment d'aquesta curiosa i escadussera literatura franquista en català, que es desenvolupa en un doble nivell: semi-culte i popular. Efectivament. «fins al 1938 es mantingué a l'illa un teatre dialectal —que el nou règim devia tolerar com a mallorquinisme dissolvent enfront del catalanisme—» (2), i que no era més que una temptativa de continuar, adaptada a la nova situació, la vessant dretana del sàinet que s'escrivia i es representava en els anys de la preguerra. Mentrestant, «existien —i degueren ésser ben abundosos— els glosats populars destinats a lloar el Moviment Nacional i les seves gestes». (3)

Es tracta, però, de fets circumstancials. El teatre en «mallorquí» —remarquem que es tractava de fer un joc «mallorquinista» enfront del catalanisme— hagué d'acabar plegant davant els condicionaments negatius que el voltaven. D'altra banda, «seria absurd pensar —escriu l'autor citat— en uns glosadors —intèrprets dels sentiments del poble mallorquí— dedicats unànimelement a l'apologia del règim. La duríssima repressió primer i la corrupció després, esfondraren aviat el prestigi dels elements del règim davant els mallorquins. I una poesia popular —sovint de càustica ironia— començà a circular per tota l'illa posant en solfa els mites del Moviment Nacional, contrastant-lo amb la dura realitat quotidiana. Vora les apologies desfermades, el contrapunt d'una veritable poesia popular de de resistència». (4) Una poesia popular —afegim nosaltres— que fóra ben interessant recollir i analitzar.

Deixant de banda aquests aspectes, no hi ha dubte que, en el sector de l'alta cultura, la repressió fou, com a molts altres nivells, duríssima. L'Associació per la Cultura

(2) Damià Ferrà-Ponc i Andreu Terrades: *Poètica i plàstica de la guerra civil a Mallorca (1936-1939)*. «Randa», 4. Barcelona, 1976.

(3) *Ibid.*

(4) *Ibid.*

de Mallorca es va dissoldre i desaparegué **La Nostra Terra**. Emili Darder, que havia estat president d'aquella entitat i el 18 de juliol de 1936 ocupava el càrrec de batlle de la Ciutat de Mallorca, era afusellat juntament amb altres polítics d'esquerra, entre ells l'intel·lectual socialista Alexandre Jaume. Uns articles increïbles publicats a la premsa per Llorenç Villalonga —aleshores furibund anticatalanista— i pel seu germà Miquel, varen estar a punt de tenir conseqüències gravíssimes per als escriptors mallorquins d'expressió catalana, fins i tot per als més conservadors. (5) De fet, els pacífics poetes de l'Escola Mallorquina, que no havien sabut davallar mai del seu nuvolet color de rosa i el dia abans encara residien, feliços, en un món de perfecció ideal, es trobaren, de cop i volta, enmig de la dura realitat del carrer. Hi hagué de tot, com és lògic: reaccions dignes i reaccions covardes, pors, claudicacions vergonyoses, rectificacions apressades, desercions gratuïtes... Miquel Ferrà, figura rellevant de la literatura catalana insular dels anys vint i trenta, i home de gran integritat i fermesa moral, dedicava l'any 1937 aquests versos a un company seu que s'havia desdit de tot:

**Companyó qui ens has deixat
quan el cel s'entenebria,
quan l'Estel, velat de sang,
un fum d'odis obscuria,
tu que a l'hora del gran dol
abandones la família
i a la nostra antiga fe
en la prova renunciés.
Vindrà un jorn, sols Déu el sap,
que a la llum de l'alba grisa
la coloma de la Pau
tornarà amb el brot d'oliva.
Finirà la Passió
—quina Pasqua dolorida!—
Hi haurà cendra en tots els cors,
apagats els focs de l'ira...
Un buf d'aire esfondrarà
els castells de la mentida,
i la nua veritat
brillarà de llum vestida...**

Aquest poema impressionant assenyala la fi de tot aquell món de l'Escola Mallorquina. Tot seguit es féu el silenci.

Les mesures repressives de l'ús de la llengua catalana a partir del 1936 no es limitaven a l'aspecte literari i públic, sinó que s'estenien també a altres sectors, arribant a extrems grotescos i manicomial. El català era prohibit, per exemple, a les conferències telefòniques interurbanes, a les oficines públiques, i no cal dir-ho, als centres d'ensenyament. Una circular del governador civil de les Balears datada

(1) Vegeu Gregori Mir: *Literatura i societat a la Mallorca de post-guerra*. Palma de Mallorca, 1970.

(5) Vegeu Francesc de B. Moll: *Els altres quaranta anys*. Mallorca, 1975.

Rosselló Pòrcel

cions, prou ampla en el període final, però sense deixar mai d'esser tolerància i acompanyada sempre de restriccions.

Aquest és el context que condiciona —com a Catalunya-Principat i com al País Valencià, cal recordar-ho— el desenvolupament de la literatura catalana a les Illes sota el règim franquista, influïnt-hi d'una manera essencial i, en alguns aspectes, decisiva. En aquest desenvolupament podem destriar quatre fases que, en termes aproximatius, vindrien a coincidir, si fa no fa, amb les tres dècades i mitja que van del 1940 al 1935.

1. ELS ANYS QUARANTA: LA NOSTALGIA I LA CONTINUITAT.

Entre 1940 i 1950, la literatura catalana va viure a Mallorca una existència, mig pintoresca mig dramàtica, de catacumba, refugiada en alguns salons i tertúlies, on es llegien, melangiosament i amb un aire inevitable de conspiració, uns versos que no se sabia si podrien ésser mai publicats. Llorenç Moyà ens n'ha deixat testimoni a les seves *Memòries literàries*. (7) Els assistents a aquestes lectures eren, en primer terme, els supervivents de l'Escola Mallorquina, des de Maria Antònia Salvà fins a Guillem Colom i Miquel Forteza, sense exceptuar un trànsfuga de la cultura catalana com era considerat aleshores Llorenç Ribet. Devora ells començaren a agrupar-se altres poetes més joves, nats entre 1910 i 1920, dos dels quals —Miquel Dolç i l'eivissenc Marià Villangómez— havien arribat a temps de publicar a *La Nostra Terra* els primers versos; i, finalment, els avançats d'una altra promoció —la dels nascuts cap a 1925— que fou la que, com tot seguit veurem, va introduir uns nous plantejaments.

En els moments inicials les possibilitats de publicació, si hom no volia acollir-se a la clandestinitat, eren absolutament nul·les; però ja hem dit que els criteris oficials, tot just instaurats, començaren a esberlar-se. La primera rectificació va consistir a matisar d'una manera implícita que, si bé la literatura catalana no existia, altre temps havia existit. Per tant, si bé es mantenia la prohibició de publicar obres noves d'autors vivents, es tolerava en canvi la reimpressió d'obres d'autors clàssics, terme que volia significar, entre altres coses, que haguessin passat a millor vida i que fossin ideològicament innocus.

Era ben poca cosa; però aquesta esberla inicial va permetre a l'Editorial Moll, especialitzada abans del 1936 en literatura catalana, reprendre les activitats el 1941 amb la reedició de *L'Hostal de la Bolla* de Miquel dels Sants Oliver, a la qual seguien la d'obres de Costa i Llobera, Joan Alcover, Gabriel Maura, etc. I no sols això, sinó que aquesta mateixa editorial, l'any 1943, va fer una trampa. Va gestionar el permís per a la publicació de *El somni encetat*, primer llibre de poemes de Miquel Dolç, fent constar a la sol·licitud que l'autor era un «clàssic». Es tractava, simplement, d'una reserva mental o mentida de jesuïta, puix que el «classicisme» de la poesia d'En Dolç era defensable en el terreny de la crítica literària. L'estratagema tingué èxit, i *El somni encetat* és, probablement, el primer llibre d'un autor vivent publicat amb autorització administrativa, en català i en els Països Catalans, amb posterioritat al 1939.

Tanmateix, cap a mitjan dècada ja no calgueren trampes. L'esberla es va obrir una mica més i ja no fou imprescindible morir-se per publicar un llibre en català. Era prou ésser poeta; o almenys fer versos. El criteri adoptat aleshores consistia a tolerar les publicacions de poesia, sense tenir en compte el «classicisme» de l'autor. Al capdavant la poesia era considerada un gènere minoritari i no gens perillós. Es mantenia, emperò, la repressió de tots els altres gèneres.

A l'empar d'aquesta nova situació, un poeta fins aleshores desconegut, Miquel Gayà, publicava l'any 1944 *L'atzur il·luminat*, i tot seguit començaven a proliferar moderadament les edicions de poesia: el 1946 apareixen *Llepolies* i *joguines* de Maria Antònia Salvà, *Ofrena de sonets* de Miquel Dolç i *Breviari d'amor* de Miquel Gayà; el 1947, *Cançons de la terra* de Guillem Colom, *Cançons de la Primavera* i *Espurnes* de Miquel Castanyer i *Serenor* del menorquí Antoni Moll; el 1948, *Cel d'horabaixa* de Maria Antònia Salvà, *Elegies de guerra* de Miquel Dolç i *Terra i somni* de Marià Villangómez; el 1949, *Elegies i paisatges*, també de Marià Villangómez, i les dues primeres publicacions de Llorenç Moyà: *La joglessa* i *La bona terra*. Aquest mateix any apareixia a Mallorca el volum contennint l'obra poètica de B. Rosselló-Pòrcel.

La literatura, doncs, que es produeix a les Illes dins els anys quaranta —o si més no la que es publica— es redueix exclusivament a poesia. És lògic que fos així, per dues raons: en primer terme perquè era l'únic gènere que arribava a la postguerra amb una tradició consolidada, i, en segon lloc, perquè

dia 11 de desembre de 1939, disposava, entre altres coses, que «debe emplearse exclusivamente el castellano en la relación entre maestros y alumnos, aun fuera de las horas oficiales de clase, habida cuenta del carácter eminentemente nacional que ha de imprimirse a la enseñanza (...) Confía el Gobernador en que ha de bastar esta advertencia y en que no tendrá necesidad de imponer ninguna sanción, que por otra parte, no vacilará en aplicar en el caso de cualquier denuncia que se formule por olvido o desobediencia de esta disposición». (6)

Ja no es tractava, doncs, de «introducir mañosamente la lengua castellana en aquellos pueblos», com havia aconsellat Felip V als Regents de la Reial Audiència de Mallorca, sinó d'introduir-la a coces i a cops de puny. De fet, hom partia del supòsit que la llengua, la literatura i la cultura catalanes, ni existien, ni havien existit mai, o que, en darrer extrem, podien ésser eliminades per sempre i per decret. La maniobra era tan barroera, tan primària, tan mancada d'intel·ligència, que per força havia de fer insostenible la mateixa situació que creava. En efecte, els condicionaments d'aquesta mena comencen a evolucionar tot just nats, dibuixant una línia que va de la repressió total fins a la tolerància amb restric-

(6) Autoritarisme i educació. L'educació a la postguerra. «Lluc», núm. 662. Setembre 1976.

(7) Llorenç Moyà Gilibert: *Memòries literàries*. «Lluc», núms. 598, 601, 603, 604-605, 606 i 608. Mallorca, 1971.

només la poesia, donada la situació repressiva, podia aspirar a una discreta difusió pública. De fet, i per aquesta segona circumstància, la poesia era, a l'àmbit de tots els Països Catalans, l'única expressió literària que gaudia de publicitat oberta.

Examinant aqueixa poesia que es feia i es publicava a les Illes dins la dècada dels quaranta, podem observar-hi algun tret significatiu. Prescindint dels autors ja madurs abans del 36 —que, com és lògic, es van mantenir fidels a l'estètica, el to i els temes que els eren propis—, els poetes més joves del període que considerem —Miquel Gayà, per exemple, o Llorenç Moyà— inicien la seva obra amb una afirmació de les fórmules més ortodoxes, fàcils i repetides de l'Escola Mallorquina, com si res no hagués estat i no s'hagués produït el més mínim trasbals. El to essencial era elegíac, nostàlgic, aferrissadament idealista. Els nostres poetes —singularment En Moyà— evocaven un món feliç, perfecte i perdut, des d'una positura semblant a la d'un Salvador Espriu, si bé valent-se de mitjans expressius diferents, d'abast més limitat i més tòpics. En el fons es tractava d'un esforç per recobrar el passat; una temptativa de continuïtat a través d'una ficció. Cal fer, tanmateix, l'excepció absoluta de Marià Villangómez, que plantejava de bon principi la pròpia poesia en un nivell poc comú d'exigència i de rigor, i l'excepció relativa de Miquel Dolç, que es permetia certes audàcies d'expressió i de temàtica, gairebé renovadores si se situen dins el cansat i lent context de l'Escola Mallorquina.

Un intent, doncs, de continuar el passat. Un intent abocat al fracàs —és clar— perquè les urgències del present eren massa ombrívoles i la ficció no es podia mantenir. Només hi havia dues sortides: o bé canviar de veu i revisar tots els plantejaments, o bé callar. Llorenç Moyà va optar per la primera solució; Miquel Gayà per la segona, abandonant gairebé per complet la poesia i lliurant-se a altres quefers literaris.

L'any 1948, una nova petita esquerda en el sistema repressiu va fer possible la represa del teatre en la nostra llengua. Els mateixos actors, els mateixos autors i el mateix públic, es retrobaven després de dotze anys de silenci. Era, en un nivell molt diferent, una altra línia de continuïtat. Els pressupòsits d'aquest teatre eren exactament els mateixos del sàinet localista i dialectal dels anys trenta en la seva versió benpensant; també per aquest altre camí es tractava de recobrar el passat amb una punta de nostàlgia. L'èxit de públic fou

molt considerable; però, ja dins la segona meitat dels anys cinquanta, coincidint simptomàticament amb la primera embranzida de la indústria turística —que ben aviat desllorigaria les estructures arcaïques de la societat mallorquina—, l'anomenat «teatro regional» va entrar en ràpida decadència. (8)

Fent el balanç final de la dècada dels quaranta, arribam a la conclusió que, si bé no s'havia recobrat un passat que calia considerar cancel·lat definitivament, almenys havia estat reconstruïda, en la mesura possible i dins uns condicionaments del tot adversos, la situació dels anys trenta: una poesia evasiva, idealista, desarrelada del temps i del lloc, destinada a un públic reduïssim, i un teatre de consum, més aviat alienador i sense cap gruix literari, ben acollit per un públic que, en general, desconeixia qualsevol altra manifestació de la cultura catalana..

2. ELS ANYS CINQUANTA: LA CONTESTACIÓ.

Ja hem anotat la presència, a les acaballes de les tertúlies i lectures cap a la meitat dels anys vint. Una presència un poc inquietant per als supervivents i continuadors de l'Escola Mallorquina, i fins i tot, en alguna ocasió, escandalosa. Aquesta nova promoció, que algú ha anomenat «generació de 1950», fou l'encarregada de «contestar» la situació abans descrita.

L'any 1951, el filòleg valencià Manuel Sanchis Guarner —aleshores resident a la Ciutat de Mallorca, incorporat a la redacció del *Diccionari català-valencià-balear*— publicava l'antologia *Els poetes insulars de postguerra*, on devora els ja esmentats Miquel Dolç, Miquel Gayà, Llorenç Moyà i Marià Villangómez, apareixien uns noms fins aleshores gairebé desconeguts —Blai Bonet, Jaume Vidal Alcover, Josep Maria Llompart, etc.—, fins a formar un conjunt total de vint-i-tres autors. La xifra era sorprenent i sens dubte exagerada. El criteri selectiu havia estat d'una benevolència sens límits. Això féu que el nivell qualitatiu de l'antologia no fos, en general, gaire elevat. Tot i així, es posava de manifest una clara tendència a subvertir les bases de la poesia insular, enfront de la tradició de l'Escola Mallorquina. Els poetes de vint anys ja no estaven en condicions d'enyorar res ni de voler recobrar un passat que no havia estat seu i que, a més, trobaven insatisfactori. Així, en començar la dècada dels cinquanta, el panorama experimentava, en l'aspecte literari,

un canvi important i, en alguns aspectes, radical.

Els poetes de 1950 s'havien format —o més aviat deformat— humanament i literàriament durant la guerra civil i la postguerra: eren una generació sense mestres, desorientada, desconexada de moltes perspectives, entre elles importants sectors de la literatura catalana. Al capdavant assimilaren aquelles coses que varen tenir a l'abast i que els semblaren vàlides, molt concretament la poesia castellana de l'anomenada «generació del 27». Així, a la ponderació i al tradicionalisme de l'Escola Mallorquina oposaren una expressió brillant, agosarada, lliure i fins i tot despreocupada del punt de vista lingüístic i formal, on abundaven les metaforitzacions apreses sobretot de García Lorca —del García Lorca més fàcil i més superficial, val a dir-ho—. (9)

Sigui com sigui, aquesta revolta a nivell estètic, aquesta simple substitució de formes expressives, concretada en una poesia mancada de maduresa, molt sovint epidèrmica i afectada de mimetisme, fou prou perquè s'hagués d'estendre el certificat de defunció de l'Escola Mallorquina, una estètica que havia estat acatada tot al llarg de mig segle.

És interessant observar que la poesia que es fa a Mallorca en els primers anys cinquanta ofereix molts pocs punts de contacte amb la que coetàniament s'escriu a Catalunya-Principat. És evident que els poetes insulars coneixien millor la poesia castellana que la catalana i, a més, se sentien més identificats amb aquella. També cal advertir que la poesia dels escriptors de 1950 va evolucionar tot seguit amb rapidesa. Ben aviat desaparegueren aquelles influències inicials, i alguns d'aquests poetes anaren derivant —més o menys sincronitzats ara amb els del Principat— cap a allò que, per no dir-ne «realisme socialista», anomenaven «realisme històric», i que serà la norma que presidirà la dècada següent. És a dir, cap a la presa de consciència dels problemes col·lectius del temps i del país, i la incorporació d'aquesta presa de consciència a la matèria poetitzable. A la revolta estètica inicial venien a incorporar, doncs, una mena de revolta ètica.

Un altre fet important que es produeix en aquests anys cal relacionar-lo amb dos factors: d'una banda, la lenta però efectiva degradació del sistema repressiu, que ara ja tolera indiscriminadament la publicitat de tots els gèneres de creació literària, cosa que permet un desenvolupament una mica més sa-

(9) Vegeu Josep Maria Llompart: *Federico a Mallorca*. «Cort», núm. 765-766. Setembre 1976.

(8) Vegeu Gregori Mir: op. cit.

tisfatori de les edicions catalanes, i, al mateix temps, fa possible que els escriptors pensin en formes expressives diferents de la poesia. I, d'una altra banda, no encara un increment efectiu del públic lector, però sí un cert eco, un cert moviment de curiositat, afavorit per l'esperit polèmic, discretament insolent, dels poetes de la generació de 1950.

Partint d'aquestes condicions un poc més favorables, aquests poetes ben prest se sentiren temptats pel cultiu de la narrativa. Els hi empenya, sens dubte l'admiració que sentien cap a Llorenç Villalonga, amb qui alguns d'ells mantenien relacions d'amistat personal. Precisament el 1952, Llorenç Villalonga, superada la seva fase anticatalanista, s'havia reincorporat a la nostra literatura publicant **La novel·la de Palmira**, i nou anys més tard donava a conèixer la versió catalana de **Bearn**, la seva obra mestra.

Les dades reflecteixen, en efecte, la tendència a un equilibri en relació a la producció poètica que fins aleshores havia monopolitzat l'àmbit literari insular. El 1953 apareix **Memòries d'una estàtua**, novel·la breu de Bernat Vidal i Tomàs; el 1954, la tercera edició de **Mort de dama** de Llorenç Villalonga; el 1955, **Mirall de la veu i el crit**, volum de contes de Jaume Vidal Alcover; el 1958, la primera novel·la de Blai Bonet, **El mar**, i dos llibres de narracions: **A Robines també plou** de Llorenç Moyà i **El lleóner de la clastra** de Llorenç Villalonga; el 1959, **La vida en rosa** de Bernat Vidal i Tomàs, i **Haceldama**, la segona novel·la de Blai Bonet. Una part d'aquesta narrativa —singularment la de Blai Bonet— ja es va decantant també cap a un realisme més o menys crític.

Consignem, finalment, que aquests escriptors també intentaren presentar batalla en el front del teatre. En aquest terreny, no tan sols feren pública la seva oposició al «teatro regional», sinó que escrigueren ells mateixos —i també en aquesta empresa els va acompanyar Llorenç Villalonga— unes obres dramàtiques que, per raons òbvies, no veurien representar. En el millor dels casos han pogut publicar-les, o, ja dins els anys seixanta, estrenar-les, a vegades fora de Mallorca i sempre per mitjà de companyies no comercials.

Fet i fet, el balanç de la dècada és molt positiu. S'havia renovat totalment la poesia, s'havien posat els fonaments d'una novel·lística insular, es preveia la possibilitat d'interessar a un públic més nombrós, i, si no es representava, almenys s'escriu un teatre molt diferent d'aquell que tenia accés als escenaris.

3. ELS ANYS SEIXANTA: EL REALISME.

La dècada següent ve marcada, a nivell socioeconòmic, pel desenvolupament espectacular de la indústria turística a les Illes, i, a nivell literari, per la plena assumpció de l'anomenat «realisme històric» a tall de dogma. La denúncia, els plantejaments civils, la visió crítica del país —alienació, destrucció del paisatge, crisi sociològica insular—, donen el

Llorenç Villalonga

to tant a la poesia com a la narrativa, i fins i tot al teatre —Alexandre Ballester, per exemple— que s'intenta fer anar endavant enfront del «teatro regional» ja pràcticament inexistent.

És també l'època d'expansió del llibre català, afavorida per la desaparició d'una gran part de les traves repressives (especialment el criteri de no autoritzar traduccions a la nostra llengua). Tot plegat fa que la producció literària catalana ob-

tingui a les Illes una major demanda, encara que només sigui per reflex dels fenòmens que es produeixen en el continent. Uns novel·listes com Baltasar Porcel —o ja passat el llindar dels setanta— Gabriel Janer Manila, assoleixen unes cotes de popularitat i de venda abans invisibles.

De fet, la narrativa —especialment la novel·la— és ara a les Illes un gènere en alça, mentre la poesia, tot i comptar amb la incorporació dins aquests anys d'alguns poetes força interessants —un d'ells, Miquel Bauçà, dotat d'una personalitat extraordinària—, experimenta una davallada vertical. Els termes d'una constant que havia presidit la història de la literatura insular moderna —monopoli exclusiu de la poesia— s'inverteixen, doncs, gairebé amb violència, fins al punt que algú, referint-se a aquest gènere illustre i de tan arrelada tradició, pogué parlar de la «parenta pobra», vinguda a menys i que tothom rebutja.

4. ELS ANYS SETANTA: HORITZONS OBERTS.

Fóra arriscat i prematur fer el balanç de la primera meitat de la dècada dels setanta. Provisionalment assenyalaríem dos factors: la crisi del «realisme històric» i un inici, tot just insinuat, de recuperació de la poesia, que tendeix a equilibrar de bell nou la situació.

La crisi abans esmentada, la reacció enfront del realisme i dels seus dogmes, es produeix a tots els gèneres de creació. Per exemple, els poetes que s'incorporen dins els anys setanta —Josep Albertí, Damià Huguet, Joan Perelló, etc.—, o bé, partint d'una base realista, la transcendeixen, o bé extremen el rigor formal situant la poesia a nivell d'investigació, cap a la descoberta de codis de comunicació abans inexplorats. Un fenomen semblant podem observar en la narrativa, on el realisme crític inicial evoluciona cap a un realisme estilitzat —el «realisme màgic», com deien no fa gaire—, distorsionat cap a l'expressió poètica o cap a l'esperpent, sens que manqui tampoc l'actitud investigadora de possibilitats narratives inèdites per part d'alguns escriptors de la darrera fornada, com el mallorquí Biel Mesquida o el menorquí Pau Faner.

Resten oberts uns horitzons nous i estimulants. No podem preveure què hi ha més enllà. Un fet, emperò, importa més que cap altre: encara som aquí. La creació literària en català ha superat a les Illes un dels tràngols més dramàtics, més llargs i més difícils de la seva història. Això és el que compta. Ni més ni pus.

JOSEP MARIA LLOMPART

L'Església de Mallorca durant el franquisme

Quatre pinzellades

No és l'hora, encara, de fer un judici dels esdeveniments que ha protagonitzat, o sofert, el nostre poble aquests darrers quaranta anys. La visió que en podem tenir és encara ben curta per fer-ne un judici encertat, sense prejudicis, imparcial. Però no podem comprendre el nostre present sense reflexionar sobre el nostre passat més immediat, el que finí a Madrid dia 20 de novembre de 1975 però que és present encara amb tants de condicionaments i configuracions de la nostra realitat actual. Aplicant això al nostre camp, l'Església mallorquina d'avui no es pot auto-comprendre de cap manera sense assumir els fets que aquí iniciaren els llargs anys del franquisme i tot un seguici d'actituds i esdeveniments que constitueixen la història que hem compartit des del 19 de juliol de 1936, que per a molts de nosaltres, creients de l'Església mallorquina, és l'única història que hem viscut.

Ben cert que no fou exclusivament el règim polític de Franco el que ha configurat l'Església de Mallorca del 36 al 75. Factors estranys i alguns d'autòctons, culturals,

socials i estrictament eclesiàstics, han contribuït també a l'actual fesomia de l'Església nostra. Fonamentalment: el pontificat de Pius XII, «gloriosamente reinante»; la gran transformació de la societat illenca a partir del 50; l'afluència del turisme i de la immigració peninsular, els «Cursillos», etc.; el reclam del Concili, el post-Concili de lleugeres esperances, el desinflament, la descomposició crepuscular del règim del 18 de juliol, etc.

Tractarem de veure breument tot això. Aquest assaig sobre l'Església mallorquina en el període franquista vol ser només una reflexió personal escrita, sense cap més pretensió que la d'aportar un element més de judici i d'empenta a l'actual trajectòria de l'Església en el nostre poble. Per això he subtitulat aquest modest treball: Quatre pinzellades. El que he escrit són efectivament això: pinzellades. I són quatre, perquè quatre són els pontificats, que ja són història, durant el franquisme: els que protagonitzaren Josep Miralles, Joan Hervàs, Jesús Enciso, Rafael Alvarez.

El bisbe Miralles

L'Alçament triomfant

Dia 11 de maig de 1931, quan tenia 65 anys, feia la seva entrada a Mallorca el seu nou bisbe i arquebisbe titular, el mallorquí de Ciutat, Josep Miralles i Sbert. Del 1914 al 1926 havia estat bisbe de Lleida, i des de 1926 era a Barcelona primer com a coadjutor, i després com a bisbe propi. «Diario de Barcelona», en el comiat que li dedicà, parla de la seva lluita contra la invasió, per part dels poderosos, de les atribucions eclesiàstiques «sin retroceder ante las barreras de su propia dignidad y el juicio del juez supremo» (1). És una al·lusió als conflictes que Miralles tingué amb el poder civil, especialment

amb el Capità General de Catalunya, Emilio Barrera, durant la Dictadura, si bé sembla que aquesta el traslladà de Lleida a Barcelona per la seva no militància catalanista. També conflictes d'ordre eclesiàstic motivaren el trasllat de Miralles a la seva diòcesi nadiua.

Les manifestacions «polítiques» del bisbe Miralles en el Bolletí oficial foren sempre més aviat escasses. Dia 9 d'agost de 1931 demana oracions davant el projecte de Constitució republicana (2). Sovint reproduceix declaracions d'altres bisbes espanyols en aquest terreny.

Amb aquesta tònica, el B.O. estampat dia 31 de juliol de 1936 no fa cap referència a l'Alçament de dia 18, triomfant a Mallorca dia 19. Una circular de dia 12 d'agost ens en dona la primera nova: la col·lecta «pro pace» és imperada a la missa per a «obtener para España el beneficio de la paz y la consolidación de la misma» (3). Aquest mateix dia Franco adreçava un telegrama al Comandant Militar de Mallorca sobre la defensa de la «catòlica isla» enfront de l'anarquia i el comunisme. «A toda cos-

ta deberá defenderse Mallorca fusilando al que desfallezca» (4). És que les forces de Bayo ja havien conquerit Formentera (7 agost) i Eivissa (8-9 agost) i es preparaven per invadir Mallorca.

La matinada del 16 d'agost l'exèrcit comandat per Bayo desembarca a Porto-Cristo. Abans ja havia començat la terrible repressió segons el telegrama esmentat i dictada pel coronel Ramos Unamuno, de la qual tant es lamenta Georges Bernanos a «Les grands cimitières sous la lune» (5). Des del dia 27 d'agost l'aviació italiana fou present a l'illa i capgirà la difícil situació, creada pel desembarcament de Bayo. Aquest es reembarcà amb les seves tropes la nit del 3 al 4 de setembre, seguint ordres del govern central de la República.

Dia 8 de setembre el bisbe Miralles parlà per Ràdio Mallorca de la «victoria contra los enemigos de la Religión, de la sana moral y de la integridad de la Patria española». L'encapçalament de la proclama de Miralles palesa una vegada més la seva tònica: al·ludeix al seu «constante retraimiento de la agitación pública y

**L'Església
nostra**

total absorción por los deberes de mi ministerio pastoral». Qualifica de «Movimiento salvador de España» el del 18 de juliol: «para salvar en germen el espantoso complot preparado para el día 31 por el comunismo, Mallorca permaneció fiel a la causa del orden social, del levantado patriotismo y de la fe sacrosanta de nuestros mayores». Ataca els catalans, als quals Mallorca havia donat filòlegs i poetes. Invoca el «Señor que en la llanura venció del ancho mar al rojo fiero». «El Santo Cristo (de Manacor, al qual s'atribueix la victòria del 4 de setembre) nos trajo potente aviación» (6).

Dia 8 de setembre, doncs, l'Església de Mallorca, per boca del seu bisbe, es declara pel «Movimiento» i per la persona que n'encarnaria el Règim, el General Franco, que era conegut del bisbe mallorquí quan fou Comandant Militar de les Balears en 1933. Val la pena reproduir l'elogi que des del balcó de Cort pronuncià el comandant militar Trinidad Benjumea dia 4 d'octubre, amb motiu de la proclamació de Franco com a Cap de l'Estat i Generalíssim. «Del propio modo que Jesucristo cimentó la Iglesia católica «super hanc petram», el mártir pueblo español, sobre otra piedra que es ya columna esbelta y robusta, sobre el General Franco, reconstruyó el edificio de nuestra patria». El B.O. de la nostra diòcesi publicà aquest parlament (7).

La repressió

Però hi ha un altre punt molt dolorós en la història d'aquelles tràgiques circumstàncies: la repressió, els afusellaments i empresonaments, que foren ja presents des del principi de l'Alçament però que, com hem vist, a partir del 12 d'agost del 36 s'intensificaren i esclataren en els fets de Porto-Cristo. Bernanos denuncià amb indignació la duríssima repressió dels «nacionals» i hi implicà la passivitat del bisbe Miralles (8). El feixista aventurer, «Conde Rossi», arribat com a enviat de Mussolini amb els aviadors italians que, si no fou l'iniciador dels afusellaments, sí que «contribuí a la institucionalització i la banalització de les penes de mort» (9), tenia un intèrpret frare teatí (10) i «honrà» el Seminari diocesà amb la seva visita, on s'esgargamellà cridant als seminaristes «Tutti i rossi fucilati».

D'aquella plana tan trista de la història mallorquina, encara alguns en serven el record de capellans vestits de falangistes i amb pistoles a la cintura. Foren pocs, però hi sobraren.

Solament una petita mostra de no combregar amb la repressió, la donà Miralles en fer publicar al B.O. la crida del bisbe de Pamplona, Marcelino Olaechea, contra els afusellaments sense judici i el vessament de sang (11).

El bisbe Miralles saluda Alfonso Zayas, Cap de Falange, en beneir els avions l'estiu de 1936 («Aquí estamos», n.º 9)

Des de la trona i amb denúncia ben directa, només s'alçà una veu de la clerecia mallorquina, la de Mn. Bartomeu Oliver que, en la Quaresma de 1937, a Sencelles, davant un auditori de falangistes que es preparaven per al compliment pasqual, predicà de la caritat i denuncià vigorosament els assassinats a les cunetes. Fou processat per «manifestament desafecto al Movimiento». El bisbe Miralles li digué que fes incorporar a l'expedient el discurs del bisbe de Pamplona, publicat al B.O. del bisbat de Mallorca el passat 15 de novembre. Al cap d'uns dos mesos el procés fou sobresegut, i el bisbe Miralles en donà personalment notícia a Mn. Oliver. Aquest, però, continuà essent molestat com a mestre per la comissió depuradora d'aleshores com a anti-feixista, subscriptor de «El Matí» i afecte a la nostra llengua.

Entre els afusellaments cal esmentar el d'Emili Darder, ex-batle de Ciutat, catòlic practicant (24 febrer 1937) i el del capellà Jeroni Alomar Poquet (12). Fou empresonat a Ca'n Mir per raons polítiques, un altre capellà, Antoni Rosselló Sabater.

Per tot comentari, que valgui aquest de Francesc de B. Moll: «Totes les barbaritats, en aquella primera etapa de guerra, es feien a Mallorca talment com a la zona roja, amb l'aggravant de voler justificar aquella conducta inhumana amb el

nom de Déu i amb el lema de «Viva Cristo Rey» (13).

(1) B. O. bisbat de Mallorca (citada a partir d'ara, BOBM), 1947, p. 480.

(2) BOBM 1931, p. 185-7.

(3) BOBM 1936, p. 521.

(4) J. MASSOT I MUNTANER, *La guerra civil a Mallorca* (Montserrat, 1976), pàg. 104.

(5) Comenta: «L'ignoble évêque de Majorque laisse faire tout ça». Cfr. Massot, op. cit., p. 105.

(6) BOBM, 1936, p. 539-542.

(7) BOBM, 1936, p. 573.

(8) Massot, op. cit., p. 106, 211-215.

(9) Massot, op. cit., p. 248.

(10) Massot, op. cit., p. 247, 252.

(11) BOBM 1936, p. 670-3.

(12) «L'arquebisbe Miralles no tingué l'homenia de defensar aquell sacerdot contra uns fiscals apassionats i cruels» (FRANCESC DE B. MOLL, *Els altres quaranta anys* (Mallorca, Ed. Moll, 1975), p. 34. Corre una altra versió de l'actitud de Miralles davant l'execució de Mn. Alomar: que en tingué notícia una hora després i que tot d'una escriví una ferma protesta a Franco. Nogensmenys l'actitud del bisbe Miralles en aquest assumpte de la repressió, sobretot davant les acusacions de Bernanos, cal que sigui aprofundida. Segurament ho farà J. Massot a la seva obra de pròxima aparició: *Església i societat a la Mallorca del segle XX* (Cfr. Massot, op. cit., p. 170, nota 54).

(13) F. de B. MOLL, op. cit., p. 36.

Signes d'independència

El B.O. del bisbat publicà, com és natural, la carta col·lectiva de l'episcopat espanyol, signada també per Miralles, declarant «Cruzada» el «Movimiento nacional» (14).

Però també, cosa no tan natural, que aiximateix demostra la independència de Miralles enfront del poder polític, publicà en el B.O. la carta encíclica de Pius XI «Mit brennender Sorge» contra el règim nazi de Hitler, aliat del franquista. La data del nostre B.O. és del 15 de març de 1938, i l'encíclica papal és datada el 14 de març de 1937. El text castellà és reproduït d'una edició de Pamplona (15).

Una certa intranquil·litat manifesten també unes «prevenciones» del B.O. de dia 13 de juliol de 1937, en les quals el bisbe exhorta els capellans a no fer política: «En la actualidad... el mayor mal que en nuestra sociedad puede sobrevenir al clero es ser acusado de hacer política... Nunca sabrán a punto fijo nuestros eclesiásticos lo que se les vigila para re-

bajarles y producirles desasosiegos» (16).

Dia 31 de desembre de 1936 el B.O. anuncia l'edició del Catecisme de la Doctrina cristiana «en texto exclusivamente mallorquín, o sea, en la «lingua vernacula» de que habla la Iglesia» (17). F. de B. Moll ens ha conservat les paraules fermes, en aquest cas, de Miralles quan la censura va prohibir la publicació del Catecisme en mallorquí: «¿I qui són ells per a prohibir-me el Catecisme? Tiri endavant, i no es preocupi: jo responc de tot» (18).

Sembla que, com passaria a les terres «liberadas» de Catalunya, les pressions del poder polític eren fortes perquè l'Església de Mallorca adoptàs la «lingua oficial» en tot. Dia 30 de setembre de 1937 la Cancelleria del bisbat publicà una nota al B.O. defensant l'ús de la llengua vernacle, distinta de la «lingua nacional», en la predicació i la catequesi. «Si algún elemento extraño tratase de ingerirse en este terreno exclusivo de la sagrada Jerarquía, denúnciese sin tardanza a S.E.R., sin delación se procurará el oportuno remedio» (19).

Aquí cal recordar que el B.O., a la mort de Miralles, recordà que fou el canonge Josep Miralles qui proposà al bisbe Campins la instauració de càtedres de llengua i història de Mallorca en el Seminari (20).

La victòria de l'Espanya catòlica

El B.O. del bisbat de dia 15 d'abril de 1939 només fa al·lusió al final de la guerra prescrivint que ja no es digui a la missa l'oració per la pau sinó la d'acció de gràcies (21). Més endavant el B.O. publica el discurs de Pius XII (16 abril) sobre la «deseada victoria católica España», invitant a una política de pacificació. Miralles envià un telegrama de felicitació a Franco, a Burgos, i aquest li contestà (22). «El más relevante número de las fiestas de la Victoria» a Mallorca fou la concentració d'imatges venerades de la Mare de Déu a Ciutat, els dies 17-19 abril de 1939 (23). Aquests actes massius iniciaren a Mallorca l'esclafit del triomfalisme característic del nacional-catolicisme.

El bisbe Hervàs

«Un bisbe jove»

L'arquebisbe-bisbe Miralles morí als 88 anys, dia 22 de desembre de 1947. El succeí el qui fins aleshores havia estat el seu coadjutor, el valencià Joan Hervàs i Benet, el primer bisbe de Mallorca presentant pel General Franco, segons els acords entre la Santa Seu i el Règim espanyol. Hervàs havia estat nomenat coadjutor dia 30 d'octubre de 1946 i arribà a Mallorca dia 1 de març de 1947.

L'esllanguiment dels darrers temps del bisbe Miralles quedà prest superat per la vitalitat del «bisbe jove». La seva actuació encengué focs d'entusiasme, en la porció més decidida i feineria de la clerecia i de la gent d'Església, però també provocà indignació i rebuig en la gent benpensant i més conservadora de la diòcesi.

La renovació de l'Acció Catòlica, la fundació i promoció dels «Cursillos de Conquista», el Seminari Nou i l'organització d'actes massius i triomfalistes foren les fites dels set anys i tres mesos del pontificat d'Hervàs.

La peregrinació nacional a Santiago per l'any sant compostel·là de 1948 va congriar les més pures essències del Nacional-catolicisme, triomfant aleshores: «A Santiago hay que acudir para que defienda a España del comunismo como la defendió en otros tiempos de los moros, que in-

tentaban esclavizar Europa», arengava Hervàs als joves mallorquins (24).

Els «Cursillos»

Del foc ardent de la peregrinació a Santiago nasqueren els cursets de Cristiandat, que diuen—talment un foc de Pentecosta s'han escampat pels quatre vents del món. Sacsaren Mallorca, és ver. Qui els considerà i els considera encara un moviment feixistitzant, si bé explícitament mai foren un suport declarat del Règim; qui els qualifica com «un crit contra l'opressió que poc a poc s'anà assestant i diluint» (25), com un aire renovador del fet religiós d'aleshores, un moviment mascle que tanmateix ha endarrerit a Mallorca moltes coses, entre altres el moviment obrer (26).

Personalment crec que «són l'esforç —l'últim seriós?— de la Pastoral de Cristiandat per avançar, per afermar-se. Per això suscitaren oposició en els «ultras» conservadors perquè feien avançar, entusiasmes en els qui volien mantenir, amb uns aires més nous i apostòlics, la situació de Cristiandat» (27).

La castellanització de la nostra Església

Arribats a aquest punt, convé esmentar una fita important i dolorosa de l'Església de Mallorca: la pèrdua

progressiva de la pròpia llengua com a vehicle normal de pregària i de predicació. Fou nafra oberta aleshores —anys 50— de la qual només ara ens n'estam recuperant. L'Església de Mallorca que havia conservat normalment la seva llengua malgrat les consignes dels reis Borbons en el segle XVIII, malgrat les pressions del Règim sorgit de la guerra civil, com acabam de veure per l'actitud del bisbe Miralles; els anys 50, amb un bisbe valencià que sempre —fora de comptadíssimes excepcions (28)— parlava en castellà, sense conflictes ni crisis de consciència abandona el català de Mallorca per la «lingua oficial». En foren causes un progressisme mal entès, l'ambient polític-cultural dominant, la flaca estima cultural i sociològica de la llengua pròpia, la creixent immigració, i també els cursets de Cristiandat que adoptaren l'ús prevalent del castellà, especialment en les pregàries i... les cites bíbliques! (29).

El Seminari Nou

L'obra màxima d'Hervàs, a l'estil espanyol de l'època, fou la construcció del Seminari Nou. Precisament al voltant del Nou Seminari és on trobam les màximes adhesions de l'Església oficial al Règim de Franco. certament per l'esperança d'obtenir-ne un important ajut econòmic. L'acta en llatí que es col·locà en la primera pedra (12 juny 1949) allu-

deix a Franco com a «Salvador de España». Digué Hervàs en el discurs d'aquella data memorable: «Este será el Seminario que necesita Mallorca para forjar los jefes espirituales de la España de hoy... para que España pueda cumplir en estos momentos históricos, la misión espiritual salvadora del mundo que Dios se ha dignado encomendar a nuestra amadísima Patria». Féu referència als «seminaris» russos on els seguidors del Maligne es preparen per esser els grans agitadors de la humanitat «con una pericia diabólica en aquellas aulas aprendida». Raymundo Fernández Cuesta, ministre de Justícia, assenyala en aquell acte l'interès del Règim pels Seminaris (30).

Dia 8 de novembre de 1953 s'inaugurà el Seminari Nou. En els discursos cal remarcar les següents frases: «El Gobierno de la Nación más impregnado aún de sentimiento católico que el pueblo mismo que ha secundado la empresa» (Secretari de Junta administradora); «Gratitud al Jefe del Estado por el ambiente de orden y paz a él debido» (Hervàs); «El servicio de Dios y la grandeza de España han marchado indefectiblemente unidos» (Iturmendi, ministre de Justícia). Aquest ministre al·ludí a l'Església perseguida pel comunisme i mostrà la seva eufòria pel Concordat recentment (27 agost 53) signat amb la Santa Seu (31).

Manifestacions massives

La propaganda insistent, a totes les parròquies de Mallorca, sobre el Nou Seminari com a planter de vocacions suscità una entrada massiva de seminaristes, alguns dels quals provenien de Cursets de Cristiandat. En els anys successius fins i tot s'arribà a pensar si el gran edifici nou seria petit per absorbir aquella floració de vocacions. Tot això anava de bracet amb les gran manifestacions triomfalistes del nostre nacional-catolicisme. En temps d'Hervàs cal esmentar particularment els passetjos de les imatges de la Mare de Déu de Lluc peregrina (1949) i de Fàtima (a partir del 8 desembre 1953), la Missió de Ciutat (1952), la celebració de l'Any Marià («reconquista espiritual de Mallorca») (32), que conclougué apoteòsicament els 28-29 maig de 1949 amb un Congrés marià a Ciutat i la processó de 26 imatges de la Mare de Déu de devoció popular.

Turisme i moralitat

Tot just començà la riuada de turistes estrangers cap a la nostra illa, Hervàs publicà dia 22 de juny de 1950 un escrit sobre turisme. ¿Es bo o és dolent? es preguntava. La preocupació del bisbe se centra exclusivament en el perill imminent de prevariació contra el sisè manament. Res pus. Arriba a qualificar els turis-

Hervàs beneeix el nou Seminari, amb el ministre Iturmendi (novembre 1953)

tes de «bárbaros del siglo XX». «Nos duele que pongan el pie en Mallorca como en tierra conquistada o recién descubierta, tal como pudieran hacerlo en un islote salvaje de Oceanía» (33). Vingueren les «campañas de moralidad» (34) i cresqué l'obsessió per la decència en el temple, en el carrer, en les platges, l'obsessió pels «abusos veraniegos»... Encara més: es creia aleshores que hi havia una campanya forta de descristianització. «Los comunistas han recibido la consigna de centrar todos sus esfuerzos en impulsar y propágar la inmoralidad... Nadie ignora que España tiene todavía muchos enemigos y que esta enemistad en su mayor parte tiene su origen y pretexto en sus mismas creencias católicas» (35).

El trasllat a Ciudad Real

Hervàs fou nomenat bisbe-prior de Ciudad Real el 14 d'abril de 1955. Va ser un cop dur pels seus seguidors entusiastes. Ningú s'explicà massa raonablement els motius del trasllat. La «devoció» al bisbe que ell sempre havia fomentat esclatà en homenatges i comiats cridaners.

(14) BOBM 1937, p. 483 ss. Hi trobam una al·lusió a Mallorca, p. 499, parlant de les execucions fetes pels «nacionals»: «Nuestros comunistas se han reconciliado en su inmensa mayoría con el Dios de sus padres. En Mallorca han muerto impenitentes sólo un dos por ciento».

(15) BOBM, 1938, p. 101-129.

(16) BOBM, 1937, p. 444.

(17) BOBM, 1936, j. 707.

(18) Moll, op. cit., p. 69-70.

(19) BOBM, 1937, p. 568-9. Text citat per J. Massot, **Església i poble a la Mallorca del segle XX**, LLUC, desembre 1975, p. 11.

(20) BOBM, 1947, p. 441.

(21) BOBM, 1939, p. 118-9.

(22) BOBM, 1939, p. 143.

(23) BOBM, 1939, p. 197-201.

(24) BOBM, 1948, p. 137.

(25) Es una opinió de Francesc Obrador expressada en el llibre de Ll. CAPPELLA, **Mallorca i el món obrer** (Ed. Moll, Mallorca 1977), p. 82.

(26) Vegeu l'opinió de Jaume Santandreu, *ibid.* p. 176.

(27) P. LLABRES, **Cursets de Cristiandat: un moviment apostòlic mallorquí pels quatre vents del món**, «Qüestions de vida cristiana», núm. 75-76, 1975, p. 74-5.

(28) «Visca la Mare de Déu de Lluch» (BOBM, 1948, p. 264).

(29) P. LLABRES, art. cit., p. 63. La nostra llengua, des del bisbe Campins, ja apareixia rarament al B. O. del bisbat. En temps d'Hervàs, només he trobat una plana en mallorquí, l'oració de l'Any Sant de 1950: «En lengua vernácula para aquellos lugares en que se podrá seguir más fácilmente de esta forma» (BOBM, 1950, p. 53-54).

(30) BOBM, 1949, p. 309-312.

(31) BOBM, 1953, p. 451-6.

(32) BOBM, 1949, p. 308.

(33) BOBM, 1950, p. 269-278.

(34) BOBM, 1951, p. 302-311.

(35) BOBM, 1953, p. 256-7.

El bisbe Enciso

Posar ordre

Amb la presentació del «Caudillo», dia 5 de juny del mateix 1955 era nomenat bisbe de Mallorca, Jesús Enciso y Viana, que havia estat rector del Seminari de Vitoria en la postguerra, de declarats sentiments antibascs, canonge de Madrid i —deien— afecte a la família de Franco, bisbe de Ciudad Rodrigo fins aleshores. Va fer la seva entrada triomfal dia 25 de setembre de 1955. Segons l'estil de l'època, saludà en el discurs d'entrada les autoritats catòliques «porque representan al Estado español que es profundamente católico» (36).

Sembla que la primera preocupació d'Enciso fou posar algunes coses «al seu lloc». Intellectual (era escripturista) i distant, fred en les seves decisions, home d'ordre i autoritat, examinà amb ulls crítics —li ho havien encarregat de dalt?— la situació deixada per Hervàs i volgué posar ordre en els Cursets —cèlebre carta pastoral de dia 15 d'agost de 1956 (37)—, en l'Acció Catòlica i en el Seminari.

El moviment de Cursets sofrí un fortíssim trauma amb la carta pastoral de 1956. El moviment, però, continuà després del «cursillo de sa resurrecció», vigilat per Enciso i la força dels cursets a Mallorca aturà l'empenta dels moviments especialitzats d'Acció Catòlica, propiciats a nivell nacional des de 1959, impulsats pel bisbe Jesús però amb no gaire èxit entre nosaltres.

Una exhortació pastoral de 1957 «acerca de la immoralidad veraniega» palesa inequívocament l'actitud de l'episcopat en aquells moments: encara l'obsessió per la moralitat, entesa com a salvaguarda del sisè manament, i la reiterada al·lusió a l'íntima relació entre Església i Estat confessional. «Cuando ejerce la autoridad un católico gobernando a un pueblo igualmente católico, su criterio al juzgar lo que es inmoral debe ser igualmente católico» (38). Al missatge final a la Missió general de Ciutat (1962), el bisbe es dirigeix als homes amb aquestes paraules: «Hombres, no sucumbáis a la seducción y al dinero de las extranjeras» (39).

Aquesta Missió ja arribà en un temps de vaques magres pels actes multitudinaris. Els Congressos eucarístics organitzats pel bisbe Enciso havien estat més lluïts: a Ciutat pel maig de 1957, al qual seguiren els comarcals de Manacor, Sóller, Inca, Felanitx i Andratx en els anys següents.

Ambigüitats sobre la llengua

Sobre l'ús de la nostra llengua, mantingué certes reserves i suspícies. Nogensmenys manà publicar un catecisme en mallorquí dia 20 de novembre de 1961, que contenia només les oracions, per tal que a l'hora de resar no s'establís una divisió entre pares i fills a les llars. Els arguments que a la presentació dona el bisbe, són de caràcter més aviat íntim i casolà. L'edició no tingué gaire èxit entre els capellans i les monges. «Los peores enemigos del mallorquín son las monjas», digué el bisbe Jesús a F. de B. Moll, constatant com ja era, de seriosa i preocupant, la castellanització de la nostra Església aleshores (40). També, en una carta pastoral, prometé la traducció de tot el catecisme únic per Espanya al mallorquí (41).

Però hi ha una ombra en aquesta actuació d'Enciso respecte de la nostra llengua. És un conflicte precisament entorn de la revista **LLUC**. El 1961 **LLUC** havia esdevingut una simple revisteta piadosa de pobra qualitat. El prior de Lluc, P. Miquel Ollers encarregà la revista al P. Cristòfol Veny, qui amb la col·laboració entusiasta de Miquel Gayà la redreçà, la féu bilingüe, n'imprimí la portada en català i tragué la **H** de **LLUCH**. Així s'encetà 1962. Al cap de tres mesos, hi hagué reclamacions des de la delegació provincial de Información y Turismo. Hom acudí a Madrid i allà feren redactar un escrit on **LLUC** demanàs al Ministeri si qualque llei impedia que la revista sortís bilingüe o tota en mallorquí. Al cap d'un temps, el Ministeri contestà que no hi havia res en contra. Aleshores, a partir del gener de 1963, **LLUC** sortí íntegrament en mallorquí. Va ser llavors, a principis del 63, que Enciso hi prengué les missions. Cridà el P. Veny, aquest no es doblegà a les exigències episcopals que la revista havia de ser bilingüe, i Enciso amenaçà el P. Veny amb la suspensió «a divinis». Fou brandat el fantasma del separatisme. Per la primavera Enciso pujà a Lluc ben decidit a suspendre la revista que duia el nom del Santuari. Al cap de tres mesos, però, el P. Gaspar Munar es féu càrrec de la revista, ajudat per Gayà, amb les ordes del bisbe que fos mitat i mitat en castellà i mallorquí. Fou pel gener de 1968 que **LLUC** inicià l'època que encara continua, íntegrament en català, després de la mort d'Enciso i

després de les pertinents consultes al bisbat.

Obertura al Tercer Món

Un altre fet, de gran transcendència per l'obertura de la nostra Església i el seu desenganxament de situacions històriques, sorgí al temps del bisbe Enciso: dia 8 de desembre de 1959 fundà l'Institut Juníper Serra per enviar sacerdots mallorquins a Amèrica i altres continents. Pel febrer de 1960 partiren sis capellans per Trujillo i Lima de Perú; més tard la cooperació s'estengué a Huacho, Piura, Cajamarca i Chimbote. Hi anaren també religioses trinitàries i de la Caritat. En un primer moment un cert colonialisme i l'exportació dels «Cursillos» donà la tònica, fins que els aires del Concili i els documents de l'episcopat sudamericà a Medellín (1968) feren passar molts capellans mallorquins del colonialisme a unes actituds més encarnades en el poble peruà. Hi hagué una crisi i enfrontament de mentalitats entre el bisbe de Trujillo Jurgens i el Nunci Carbone, d'una banda, i els mallorquins de l'altra. Molts retornaren de Trujillo l'any 1970.

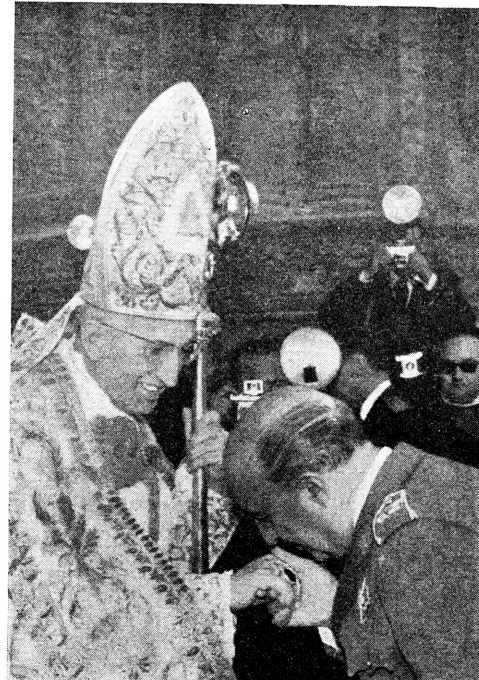
L'any 1962 Mn. Miquel Parets se n'anà a iniciar una col·laboració fraterna de Mallorca amb Burundi, al cor de l'Àfrica. Anys més tard, altres s'hi incorporaren i molts hi treballen encara. Els mallorquins han establert allà la pastoral anomenada, en francès, de les «colines», una pastoral a la mesura de les condicions ètniques, socials i culturals dels nadius kirundis, a l'arquebisbat de Gitega. Han treballat molt per la kirundització d'aquella Església i de la seva Litúrgia.

Però aquells anys de la sortida cap Amèrica i Àfrica, el Seminari que propiciava aquell moviment i l'Església mallorquina, mentre tractaven de l'encarnació —si bé no massa forta aleshores— a altres països, giraven l'esquena a la realitat més punyent i a la cultura autòctona del poble mallorquí (42). La castellanització avançava sense remissió; al Seminari tot es feia en castellà, fora de les converses, si bé hi hagué pressions castellanitzadores, sobretot al Convictori sacerdotal que acabaren en el ridícul; prenia força el tòpic de Mallorca, terra de turistes i d'immigrants. Els mallorquins no hi figuràvem. El Seminari, tot i tenint un bisbe «intellectual», era d'un raquitisme intel·lectual fabulós.

El Concili

I amb això, arribà el retgiró del Concili. Pius XII, amb tot el que significà per l'Església universal i pel règim espanyol, morí l'octubre del 1958; Joan XXIII inicià una nova època amb la convocatòria del Concili, el 1959. Aquí tothom, sobretot l'alta clerecia, quedà esglaiat: no se'n podien avenir. Els costava molt de pair el que els queia a damunt. El bisbe Enciso assistí a la primera sessió (octubre-desembre 1962) i, després de l'altre retgiró «nacional-catòlic-espanyol» de l'elecció de Montini com a papa Pau VI, a la segona, que s'inaugurà el 29 de setembre de 1963. Però el bisbe Jesús no la veié concloure: l'hagué d'abandonar malalt. Morí dia 24 de setembre de 1964.

Franco besa l'anell
al bisbe Enciso
a les portes de la Seu
(10 maig 1960)

El bisbe Alvarez Lara

El nomenament

Dia 23 de març de l'any següent tothom quedà desconcertat: el bisbe andalús de Gaudix, Rafael Alvarez Lara, seria el nou bisbe de Mallorca. Certament el nomenament s'havia fet d'espatles a la realitat mallorquina. Conten que un abat de Montserrat ho comentà negativament, pel fet de la llengua —que llavors explotaria en el cas Marcelo González a Barcelona (1966)—, a Pau VI i aquest ni sabia que a Mallorca parlàssim català... El Nunci Riberi i tot l'engranatge de «presentació del Jefe del Estado» vertaderament degueren pensar molt poc en la realitat del nostre poble. Una vegada més ens tractaren com una «provincia del Estado español» i una «provincia-diócesis» de l'Església catòlica. Cal afegir, però, que la bonhomia i la comprensió paternal del bisbe Rafael supliren en alguns moments aquestes deficiències.

Litúrgia en mallorquí

Un dels problemes pendents que trobà el bisbe Alvarez fou el de la introducció del mallorquí a la Litúrgia. Francesc de B. Moll ha recordat el malestar que patiren els mallorquinistes pel desembre de 1964 quan venen perdudes les esperances de tenir missa en mallorquí pel proper març de 1965, la data oficial de la introducció de les llengües vives a la Litúrgia romana (43). Al que conta Moll, jo hi voldria afegir aquí qualque cosa que demostra més encara el despistament d'aquelles saons. El dia dels Reis de 1965 el Vicari Capítular S. V., Mn. Francesc Payeras em cridà perquè l'endemà, que jo partia cap a Roma on cursava estudis de

Litúrgia, me'n dugués una carta que ell, també en nom dels bisbes de Menorca i Eivissa, adreçava a Mons. Bugnini, secretari de l'organisme romà que duia endavant la reforma litúrgica. Un dels primers dies de gener del 65, doncs, vaig demanar audiència a Mons. Bugnini. Em rebé ametent i, sobre la carta del Vicari Capítular on s'exposaven els dubtes i possibles criteris per introduir la llengua vernacle nostra a la Litúrgia de les Illes, em contestà que la Santa Seu aprovaria el que fessin els bisbes. Vaig escriure a Mn. Payeras recomanant-li que de seguida fes l'adaptació de l'Ordinari de la Missa en català (ja enllestint aleshores) al llenguatge de les Illes i donàs unes normes per emprar els missals catalans també ja publicats, a l'espera d'una edició oficial per a les Balears. Incomprendiblement no em va fer cas. No sé quines dificultats sorgiren. El cert és que, una mica més tard, un altre capellà mallorquí, manifestament castellanista, anà a Mons. Bugnini i rebé la resposta d'esperar el nomenament del nou bisbe de Mallorca per arreglar l'assumpte.

Així tenguérem castellà a balquerna, amb poquíssimes excepcions, a les misses. La cosa es començà a arreglar quan F. de B. Moll i jo fórem nomenats membres de la Comissió interdiocesana per a la versió dels textos litúrgics al català. A finals de 1966 ja es publicà al B. O. del bisbat l'Ordinari de la Missa en català adaptat (44) i per la tardor d'aquell mateix any es començà la impressió del Missal, adaptat del text de Montserrat, que concloué dia 30 d'octubre de 1967. Aparagueren les normes, molt discretes i poc complides, «para

la aplicació de la llengua vernacle en la Misa», pel juliol de 1967 (45). De llavors ençà han aparegut les edicions, que des del primer moment recolzà econòmicament el bisbe Rafael.

Un post-Concili magre

Del Pontificat del bisbe Rafael no cal dir moltes coses més. Amb el gran Pentecostés de 1966 i la campanya del Rosari, del P. Peyton, pel desembre del mateix any, s'acabaren les massives i triomfalistes manifestacions catòliques, símbol d'una època. El Concili acabà —a la fi! digueren alguns— per la Puríssima de 1965. El Post-Concili fou ben magre, a Mallorca. Record encara que el Vicari General del bisbe Rafael, en ple Concili, en una circular de 1965 prohi-

(36) BOBM, 1955, p. 366.

(37) BOBM, 1956, p. 383-398. Vegeu comentari i repercussions en P. LLABRES, art. cit., p. 65-6.

(38) BOBM, 1957, p. 173.

(39) BOBM, 1962, p. 333.

(40) F. de B. MOLL, op. cit., p. 233.

(41) BOBM, 1962, p. 22-23.

(42) Vegeu el testimoni de J. Santandreu a l'obra citada de Ll. Capellà. Aquest li pregunta, a Santandreu que anà també a Perú: «Es curiós, Santandreu. Quan els missioners arribàveu a les terres per a il·luminar, us integràveu dins la problemàtica del país. En canvi, proveníeu d'un altre país ben problemàtic, que patia encara les conseqüències d'una guerra civil i que us deixava indiferents», p. 178.

(43) F. de B. MOLL, op. cit., p. 234-236.

(44) BOBM, 1966, p. 345-352.

(45) BOBM, 1967, p. 200.

bí parlar-ne en conferències sense permís escrit del bisbat...

El bisbe Rafael, conservador per formació i edat, però sense esperit inquisitorial, es va veure atacat durament per les dretes que, per la renovació post-conciliar i per l'esllanguiment del Règim franquista, es tornaren de cada dia més agressives. L'any 70 esclatà la reacció dretana a l'Església de Mallorca en veure que perdia terreny. Una de les seves armes van ser les cròniques de «Filemón» al setmanari ultra madrileny «¿Qué pasa?» que arribà a atacar virulentament el pobre Don Rafael, que finalment les desautoritzà per detracció i calúmnia dia 12 de setembre de 1970 (46).

Entre 1971 i 1972 aparegueren tretze números del setmanari integrista «Noray», que una mica fora de temps retronà les consignes nacional-catòliques del franquisme.

Pastoral de turisme

Del temps post-conciliar, dins la nostra Església, cal assenyalar dos moviments que la renovaren: ja hem parlat de la cooperació sacerdotal al Perú i a Burundi; convé esmentar la Pastoral de turisme que, en els darrers anys, ha promogut especialment una presència humana i cristiana en l'hoteleria. Alguns capellans i religioses, amb una consciència ferma d'obrers, han sabut reivindicar davant l'Església i les autoritats civils els drets dels qui pateixen el pes del «boom» turístic. El Règim

els arribà a perseguir. Molts s'han convertit en líders del moviment obrer a Mallorca.

Una honrada dimissió

Al final de 1971 i començament del 72 s'intensificaren els rumors de la dimissió del bisbe Alvarez, per motius de salut. Capellans i seglars escriviren a la Nunciatura per tal que el nomenament de nou bisbe es fes

més d'acord amb la realitat de la nostra Església i del nostre poble. Jaume Reynés, Ramon Ballester i jo preparàrem apressadament una editorial per LLUC on constàs el clam per un bisbe encarnat en el poble mallorquí, lamentant que sovint els nomenaments es feien d'esquena a l'Església que havien de regir. El text de l'editorial «volà» de la linotípia al bisbat, i aquest n'impedí la publicació. Això provocà una crisi a la revista. Poc temps després, dia 17 de febrer del 72 es féu públic el nomenament del bisbe auxiliar d'Eivissa, Mons. Teodor Ubeda, com Administrador Apostòlic de Mallorca. El bisbe Rafael, amb un gest, que sempre li hem d'agrair, de servei i modèstia, s'acomiadà de Mallorca per residir a Andalusia. Dia 13 d'abril de 1973 el bisbe Teodor era nomenat bisbe de Mallorca.

A ell li tocà celebrar els funerals de Franco a la nostra Seu i rebre els darrers cops del franquisme, de mans del Governador Carlos de Meer, especialment en els fets de la tancada d'obrers a Sant Miquel de Ciutat, pel gener del 76 (47). Però d'aquest pontificat no en podem parlar encara com història; ha encetat l'era del post-franquisme i —esperem-ho— de la democràcia.

(46) BOBM, 1970, p. 394.

(47) Vegeu la narració d'aquests fets en LL. CAPELLA, op. cit., p. 137 ss. També J. DARDER, L'Església nostra a Mallorca 76, LLUC, gener 1977, p. 9.

CONCLUSIONS

El repàs a la història de la nostra Església sota el franquisme ha resultat una mica llarg. Però val la pena de concloure'l amb una reflexió final de síntesi, on apareixeran altres elements que per ventura no han sortit en aquest resum d'esdeveniments.

1. A Mallorca, país prevalentment agrícola el 36, conservador majoritàriament, enemic d'aventures cridaneres el nou Règim, el franquisme, s'acimatà sense gaire traumes, si bé hi hagué la forta repressió del temps de la guerra. L'Església també s'hi acimatà; la clerecia va ser, amb comptadíssimes excepcions, franquista, sense grans entusiasmes ni crisis de consciència. És un tret que també, durant quaranta anys, ens ha caracteritzat com «illa de la calma».

2. Tanmateix ha existit l'oposició al franquisme, també a Mallorca. Cal dir que els cristians, clergues o no, que més s'hi han sentit identificats, en la seva lluita per una societat democràtica i per un reconeixement de la personalitat del nostre poble, han estat els «mallorquinistes», i els més preocupats per la «qüestió social». Eren acusats de «fer política» per qui en feia cada dia a favor del Règim establert. No hi hagué massa «extremismes». Qualque passaport retirat per homilies, qualque acusació de «comunisme», però no hi arribà a haver cap multa per homília, com era freqüent en els darrers temps de la dictadura, just fins a la mort del General, a altres diòcesis de l'Estat espanyol.

3. Església i Estat confessional aquí també s'avinueren, normalment. Els enfrontaments, escassos, eren

deguts a gelosies de poder i a moralitat pública, entesa aquesta —com ja he assenyalat— només com a costums sexuals. Perquè de l'«altra» moralitat: especulació del sol, monopolis, escàndols financers, colonialisme capitalista, repressió política..., no se'n solia parlar.

4. Com a tot arreu de l'Estat espanyol, els Col·legis religiosos han tingut una gran importància. També com pertot arreu, els més polhents han estat nacional-catòlics, classistes fins a un desxondiment parcial en el post-Concili, castellanitzants.

5. La nostra Església no ha estat mallorquina ni tampoc castellana. Ha estat provinciana, despersonalitzada. No ha seguit una línia interna conseqüent. Els bisbes ens han vingut imposats de fora i els pontificats han estat contrastants entre ells, cosa que ha causat profunda desorientació. El raquitisme del Seminari, la servil expectació de consignes de dalt, encara han fet més magra la presència de l'Església en el nostre poble, precisament en un moment de profunda transformació, la més gran durant la seva història, de la societat mallorquina, operada a partir sobretot dels anys 50.

6. Endevinam, però, signes de desvetllament i recobriment, en el post-Concili i darrers anys del franquisme: l'obertura a l'exterior (Perú, Burundi), l'atenció als qui són Tercer Món entre nosaltres, el creixent esforç per incorporar la llengua i la identitat del nostre poble a les tasques i manifestacions de l'Església nostra.

Notes per a una història de l'educació a Mallorca durant l'època franquista

L'etapa de la guerra civil (1936-39)

per Bernat Sureda Garcia

Actualment no es posa en dubte que el Sistema Educatiu d'una època determinada tendeix a adequar-se a les necessitats econòmiques, socials i ideològiques d'aquesta mateixa època. Si bé hem de tenir en compte que la pressió dels nivells polítics, ideològics i econòmics que actuen sobre l'educació no són totalment determinats —l'educació com a sistema té una dinàmica pròpia i fins i tot pot influir sobre la dinàmica general de la Societat—, la societat i més concretament els grups dominants, proporcionen al Sistema Educatiu, models, valors, i finalitats, codificats mitjançant unes normes jurídiques en determinades ocasions, que configuren l'activitat educativa, sobretot la que es desenrotlla dins les institucions escolars.

El començament de la Guerra Civil a las zones on els «nacionals» varen tenir el poder des del principi i progressivament a les altres a mesura que eren conquerides, va suposar en el

camp educatiu, com en tots els altres camps, una ruptura amb tot el que a l'etapa anterior havia tengut significació i vigència.

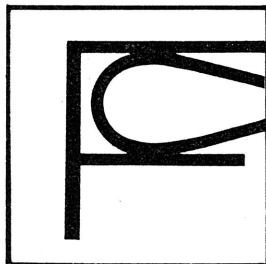
El Sistema Educatiu, i en particular els centres escolars que tanta d'importància havien tengut durant la República per a la difusió de noves idees, se veu afectat per un brusc procés transformador que intenta posar tan poderós mecanisme al servei de la ideologia guanyadora, postergant tot quant podia posar en perill la supervivència del «Nuevo Estado».

Per estudiar l'evolució del Sistema Educatiu des del 18 de juliol de 1936 fins a l'actualitat tenint en compte la relació del Sistema Educatiu amb la resta de factors polítics, econòmics, ideològics, etc., es necessari establir una sèrie d'etapes que coincideixen amb l'evolució general de l'època franquista:

1936-1953.—El «Nuevo Estado» desmunta i elimina els elements educa-

tius (organismes, associacions, mètodes, programes, institucions, etc.) i comença, sense dedicar-hi excessius esforços, a estructurar el que serà el nou Sistema Educatiu. En aquesta primera fase importa més la inculcació ideològica que no la capacitació o instrucció professional, ja que no se necessitava en aquells moment mà d'obra excessivament qualificada. Aquesta fase pot esser dividida en el cas de Mallorca, en dues. L'etapa de guerra, 1936-1939, en què el «Nuevo Régimen» no està encara consolidat a nivell estatal. No hi ha, o són escasses, les disposicions a nivell general i la nova estructura educativa no és encara clarament perfilada. Això obliga a les autoritats locals mallorquines a promulgar disposicions de càracter provisional i particular, per bé que se segueixin les directrius marcades per la «Junta de Defensa Nacional» i per la «Comisión de Cultura y Enseñanza». A la segona etapa, que s'inicia amb el

Fotogravats A. Comas

- FOTOGRAVAT
- OFFSET
- DEPARTAMENT DE DIBUIX
- CREACIÓ GRÀFICA
- FOTOGRAFIA INDUSTRIAL
- ARXIU FOTOGRÀFIC
- NYLOPRINT I
- FOTOCOMPOSICIÓ

C/. Emperatriu Eugenia - 1 - D - teléfans. 294650 - 54 - PALMA.

Diario de Mallorca

un diari

per a tots els mallorquins

final de la guerra (1939-1953), apareixen ja els organismes a nivell estatal i se dicten disposicions de caràcter general que assimilen totalment les institucions educatives mallorquines a les de la resta de l'Estat, desapareixent per complet les característiques diferenciadores que havien superat o sorgit a la primera etapa.

1953-1970.—L'Estat surt de la situació d'anormalitat postbèlica i comença el procés de desenvolupament econòmic que, en el cas de la nostra illa, es concreta en l'aparició del turisme. Apareixen noves necessitats tant de qualificació professional com d'inculcació ideològica. L'Estat deixa en mans de l'Església o de particulars la cobertura de les necessitats derivades d'aquestes situacions noves. Se crea una conjuntura molt favorable per a la proliferació d'institucions privades de tot tipus (Col·legis religiosos, acadèmies, etc.).

1970-1976.—Etapla marcada per l'aparició de la «Ley General de Educación», com a intent d'adequar les estructures educatives a les demandes noves i exigències econòmiques i socials. El fracàs de la reforma educativa i una certa sensació de frustració col·lectiva que això provoca (1) crea tensions greus en el si del Sistema Escolar, (inadequada política de subvencions, falta de gratuïtat, manca de recursos i instal·lacions, etc.).

Faré referència a continuació i amb el caràcter sintètic que m'imposa el límit d'espai, a les característiques fonamentals del primer subperíode que he assenyalat, és a dir el de 1936-1939.

L'estudi d'aquest període a Mallorca ofereix interès per diversos motius. En primer lloc, l'illa pertany al bàndol «nacional» des del primer moment, sense que hi hagi fets de guerra que canviïn aquesta circumstància o que produeixin alteracions greus del desenrotllament de les activitats normal. D'una altra part, el relatiu aïllament de Mallorca provoca la necessitat que les autoritats locals dictin, com s'ha dit anteriorment, normes i disposicions per subsanar la deficiència d'una nor-

mativa general a nivell de tot l'Estat, en uns moments en què l'activitat legislativa i administrativa era pràcticament paralitzada i absorbida completament per l'activitat bèlica. Aquest caràcter de provisionalitat, que queda marcat a moltes de les disposicions que es prenen, i el de primícia d'allò que després seria a nivell general l'enfocament educatiu del «Nuevo Régimen» confereixen a l'estudi d'aquest període a Mallorca un gran interès.

Les primeres disposicions que les autoritats insulars prenen sobre matèria educativa se concreten en un conjunt de disposicions que pretenen la reestructuració tant de l'ensenyament primari (Circular de 1 de Setembre de 1936) (2) com del mitjà, secundari i professional (Circular de 10 de Setembre de 1936) (3), i del privat (Circular de 8 de Setembre de 1936) (4).

En aquestes circulars es prenen una sèrie de mesures que poden ésser resumides en les següents:

a.—Supressió de tots els organismes que a l'època de la República s'encarregaven o tenien relació amb l'educació (Consell provincial de primera ensenyança, Consells locals, Junta d'Autoritats, Juntetes Inspectores, Protecció d'orfes de Magisteri).

b.—Creació de nous organismes dependents directament del Govern Civil (Comissió provincial de primera ensenyança, Jefatura de Inspecció de primera ensenyança, Comissaria General de Ensenyança secundària, mitjana i professional).

c.—Anul·lació de totes les disposicions preses pel Govern anterior sobre supressió d'escoles religioses.

d.—Suspensió dels seus càrrecs de **tots els directores de centres oficials** (grups escolars, centres d'ensenyança secundària, instituts i escola normal de mestres). Els directores de centres particulars han de sol·licitar autorització tant per continuar ocupant el càrrec com per mantenir obertes les escoles.

e.—Tots aquells que facin labors relacionades amb l'ensenyament, tant a centres privats com oficials, han de

fer patent «su entusiasta adhesión al Movimiento Nacional».

f.—S'imposa a tots els nivells i a tots els centres la confessionalitat. S'obliga a la col·laboració de banderes bicolors i de crucifixos a tots els centres i aules. Se prohibeix terminantment la coeducació.

g.—S'inicia el procés de depuració del personal docent que ha desenrotllat activitats contràries a l'«Alzamiento Nacional».

h.—S'ordena una revisió de totes les biblioteques escolars per fer-ne desaparèixer tots aquells llibres que tinguin una tendència socialista o socialitzant, siguin contràries a les idees vencedores o atemptin contra la moral.

Aquest conjunt de disposicions marquen ja allò que seran les directrius fonamentals de l'activitat legislativa i administrativa en matèria educativa dels nous governants.

A partir d'aquestes primeres disposicions, l'ensenyança és sotmesa a un control ferri per «poder controlar en todo momento la enseñanza que se da a los niños para que todos, sin excepción, los que han de ser los hombres del mañana, reciban una misma orientación en su trabajo fundamental de la educación» (5).

Immediatament se nomenen nous directores de centre que reben el pompos i significatiu nom de «Delegados-rectores». Són separats del magisteri aquells professors, catedràtics i mestres, dels quals per una raó o altra, no es confia en la seva adhesió a la nova ideologia; i abans que comencin a funcionar les comissions depuradores que a nivell estatal se creen pel Decret n.º 66 aparegut al «Boletín Oficial del Estado» de 11 de novembre de 1936 (6), se forma a Balears una comissió de tres membres encarregada d'examinar les fitxes de tots els mestres nacionals dels centres docents de la província. S'organitzen una sèrie de curssets de formació patriòtica i religiosa per als mestres. S'inspeccionen les biblioteques escolars i se'n treuen tots els llibres considerats «perillosos».

(1) Recordeu que l'aparat propagandístic que va envoltar la promulgació de la «Ley General de Educación» insistia molt en la necessitat d'una escolarització completa i gratuïta.

(2) «Circular sobre la reorganización de los servicios de enseñanza primaria «El Día» 5 de septiembre 1936.

(3) «Circular sobre régimen de enseñanza secundaria, media y profesional» «La Almudaina» 3 de septiembre 1936.

(4) «Circular sobre régimen de las escuelas particulares» «La Almudaina» 8 de septiembre 1936.

(5) «La Almudaina» 3 de septiembre 1936.

(6) J. G. Abad y C. Arredondo «Purga de funcionarios» a «Historia Internacional» n.º 6 septiembre, 75 págs 6-15.

L'Església recobra el paper que havia jugat en èpoques anteriors. Les festes i cerimònies que s'organitzen amb ocasió de la restitució a les escoles del crucifix i la bandera assoleixen una importància i fastuositat simbòliques del que havia de significar a l'època franquista, tant a l'educació com a d'altres camps, la relació del poder polític amb l'eclesiàstic.

¡Niño Español y Cristiano!

Despojada tu escuela de sus dos más ricos tesoros, el Santo Crucifijo y la legítima Bandera de tu patria, la España Nueva que se levanta, te los descubre gozosa en este día de gloria y quiere que pienses en la grandeza que encierra este crucifijo y esta bandera.

Palma, 4 de Octubre de 1936 (7)

D'acord amb el Govern de Burgos, s'introdueix a les escoles la Història Sagrada i el Catecisme com a matèries obligatòries; els mestres, a més a més, auran de realitzar aquells actes litúrgics i de pietat que havien estat suprimits en 1931 i els rectors hauran d'assistir una vegada per setmana a l'escola. Se restableix l'ensenyança obligatòria de la religió als instituts i se crea una càtedra d'aquesta matèria.

«Si desde los centros se ha hecho la revolución comunista desde los mismos se ha de hacer la contrarrevolución» (8).

Són utilitzades totes aquelles assignatures que se presten a una manipulació ideològica com a vehicles d'inculcació. La història se converteix en una formació política i patriòtica, per a la qual cosa se n'estructura un programa nou que s'haurà d'impartir a tots els graus i nivells en temes com els següents; España crisol de razas, España crisol de pueblos, España país de Santos, España engrandecedora del Imperio, etc. (9).

L'ensenyament de les llengües modernes sofreix a la vegada un procés de manipulació ideològica. L'italià com a llengua optativa s'introdueix al batxillerat i com a obligatòria a magisteri, per raons polítiques i racials. Se prohibeix l'ús del català i s'obliga a l'ús del castellà a tots els nivells de l'ensenyança, «Tanto por ser la (lengua) oficial del Estado, que todo ciudadano viene obligado a saber, como por ser vehículo principal de la cultura patria y nexo espiritual de nuestra unidad nacional» (10).

Totes aquestes disposicions que queden aquí simplement exposades reflexen els intents d'instrumentalitzar l'educació en funció d'unes necessitats

d'inculcació ideològica i de dominació política. Un pic més l'educació se converteix en l'antítesi del que hauria d'esser.

BERNAT SUREDA GARCIA

(7) Text de l'estampeta repartida com a record de l'acte. Reproduït per «El Día», 6 de Octubre 1936.

(8) «Circular de 28 de Octubre de 1936» «La Almodaina» 4 de Novembre 1936.

(9) El programa apareix reproduït a «El Día» 30 de Diciembre 1936.

(10) «Circular sobre la obligatoriedad del Castellano en todos los centros de enseñanza» (31 de Octubre 1936) «La Almodaina» 4 de Novembre 1936.

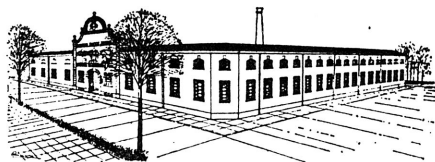
VERJO

s'oli gustós d'abans

encara es fa avui

CAIMARI

FÀBRICA D'ARTICLES DE PELL

guants

bosses

peces de vestit

i marroquineria en general

Gran Via de Colón - Telèfon 50 19 00

I N C A

Eivissa i Formentera entre «nacionals» i republicans l'any 1936

per Sebastià Serra Busquets

Cronologia:

1) El 19 de juliol Eivissa i Formentera s'incorporen al «Movimien- to».

2) El 7 d'Agost l'Expedició de Bayo i d'Uribarri ocupa Formentera sense gaire resistència.

3) El 8 i el 9 d'Agost les forces de Bayo i d'Uribarri feren diversos desembarcaments a Eivissa i se n'apoderaren.

4) El 20 de setembre té lloc l'ocupació d'Eivissa i Formentera per les tropes «nacionales» arribades de Ciutat de Mallorca amb nombrosos italians.

Analitzar el període és prou complexe. Manquen dades i les versions són prou diverses. (1)

L'expedició es va realitzar sota l'autoritat de la Generalitat de Catalunya i amb la participació de valencians. Les organitzacions polítiques que hi tendrien militants serien: Estat català, C. N. T., P. S. U. C., U. G. T., Juventuts Socialistes, majoritàriament.

Uns 200 eivissencs detinguts foren alliberats per les tropes expedicionàries. Es constituí un Tribunal Revolucionari format per militants d'Estat Català, Joventut Socialista, i eivissencs en la seva majoria. Hi hagué míting de l'11 d'agost amb participació de militants d'Estat Català, C. N. T., U. G. T., i eivissencs de diverses tendències, entre altres

qüestions es va tractar d'aturar els excessos d'un grup de milicians.

Seguint «Diario de Ibiza», òrgan anti-feixista en aquells moments, dona la impressió de normalització ciutadana. El 18 d'agost parla del trasllat dels detinguts polítics de la presó al castell per oferir millors comoditats. Dona notícies de les mesures enfront de l'alçament de preus i de distribució de queviures entre els necessitats. Sobre l'expedició a Mallorca diu:

«Las páginas escritas en Ibiza y Mallorca unidas a las de las tropas leales de Menorca, harán saber a las generaciones venideras que el pueblo balear fue de los primeros en unión de sus hermanos catalanes y valencianos en adherirse, al movimiento que ha de salvar al mundo de los dominios de la inicua y criminal política fascista».

Sobre la Generalitat de Catalunya, té importància el crèdit concedit per ajudar Eivissa. En dona notícia «Diario de Ibiza» del 7 de Setembre. Hem de destacar l'intent de creació d'una biblioteca catalana a Eivissa sota la iniciativa de «Palestra» de Barcelona.

Per una anàlisi del fracàs republicà a Eivissa i Formentera després del 18 de juliol del 36 hauríem de parlar de molts de factors, un d'ells el paper dels italians des de

Mallorca, un altre l'actitud de les autoritats estatals de la segona República, basta recordar l'article de Prieto del PSOE a «El Liberal» de Bilbao del 26 d'agost.

Hugh Thomas respecte a la repressió diu: «El destino de la hermosa isla de Ibiza fue espantoso; primero, los rebeldes matan a 55 personas en un ataque aéreo, luego la FAI fusiló a 239 prisioneros; y cuando finalmente volvieron los rebeldes fusilaron a 400». (2)

Reproduïm dos documents: Un «bando» de la CNT del 12 de setembre i l'informe dels fets segons «la comandancia militar de Ibiza» del 17 d'agost de 1943.

(1) Amb un ajut a l'investigació de la Fundació Jaume Bofill he trobat a l'arxiu de l'ajuntament d'Eivissa i a un arxiu particular de Barcelona els documents i els diaris que serveixen d'eix al present treball.

Bibliografia per la cronologia i notícies diverses:

— Cruells Manuel: *L'expedició a Mallorca any 1936* Barcelona, Juventud 1971, pp 29-43.

— Massot i Muntaner Josep, *La guerra civil a Mallorca*, Barcelona, publicacions de l'abadia de Montserrat, 1976 pp 88-92. Articles a «Randa», Revista d'Història de les illes.

(2) Thomas Hugh, *La guerra civil española*, Barcelona, Grijalbo, 1976, l. p. 416.

4CATS
galeria d'art

C/ San Sebastian, 7
Tel. 226493 Palma

Chema Cobo

16 maig - 4 juny

Horacio Sapere

«Liquidació per reforma»

17 maig

Presentació posters

Congrés de Cultura Catalana

(Alomar, Crespi, Darder, Jaume)

23 maig

DOS DOCUMENTS

C.N.T. A.I.T. F.A.I.

Bando

AL PUEBLO DE IBIZA:

La columna Cultura y Acción, formada por elementos de la C. N. T. y F. A. I. ha llegado a Ibiza para llevar a esta hermosa isla la paz y la organización en todos los órdenes. No somos hordas salvajes, sino personas conscientes de su responsabilidad que han llegado a esta tierra para difundir sus ideales y para organizarla cultural, económicamente, etc.

POR TANTO:

Recomendamos a todos los ciudadanos que no propalen noticias falsas que puedan desprestigiar a las milicias de la C. N. T. y F. A. I., así como también que tengan la máxima serenidad en la seguridad de que nada ni nadie turbará la tranquilidad de la isla.

A LOS MILICIANOS:

El Comité de Guerra recomienda a todos los milicianos que guarden el acostumbrado respeto a todos los habitantes de esta isla. Que aquí como en todas partes se ha hecho, dejen ejemplo de honradez y humanidad.

Ibiza, 12 de Septiembre de 1936

EL COMITE

||

De la «Comandancia Militar de Ibiza» al Capitán General de Balears:

«En cumplimiento de lo dispuesto en T. P. Sección 3.ª núm. 3285-B de fecha de 4 del actual, he de someter a la consideración de V. E. los méritos y circunstancias que concurren en la Ciudad de Ibiza en relación con el Alzamiento Nacional, y que se indican en la siguiente nota: —18 de Julio de 1936. Cuenta la ciudad de Ibiza (de unos ocho mil habitantes) con una guarnición compuesta por una compañía de Infantería, cuyos efectivos no llegan a los 100 hombres. No existen en toda la Isla otras fuer-

RÀDIO POPULAR

una amiga de tot lo dia

C. O. P. E.
MALLORCA

zas del Ejército. La fuerza de la Guardia Civil, distribuida en los diferentes pueblos foráneos es de unos 30 hombres. Las fuerzas de Carabineros (cuyos individuos en su mayor parte tuvieron que someterse a vigilancia) comprenden unos 35 hombres, distribuidos entre diversos puntos de la Isla.—La situación social es poco tranquilizadora. La llamada Casa del pueblo es la dueña de la situación, por depender políticamente de ella las autoridades civiles, que controla, contando además con decididos elementos de acción, dentro del sentir revolucionario y anarquista que representan diversos sectores en ella integrados (dirigidos en parte por elementos forasteros), y en realidad dependen de los comités de la F. A. I. y comunistas.—De uno de los polvorines de armerías particulares, situadas en las inmediaciones de la Ciudad, habían sido sustraídos unos días antes partidas de dinamita, que se tiene la convicción que están en poder de los elementos referidos.—**19 Julio.**—Ibiza se suma al glorioso Movimiento y con ello al General Franco, quedando declarado el estado de guerra. Se suman inmediatamente todos los militares retirados y los más destacados de nuestro elemento civil, con unos 200 individuos.—No se dispone de otro armamento que fusiles y unas cuantas ametralladoras.—A los pocos días son destacadas parte de las fuerzas a la vecina Isla de Formentera.—No existe posibilidad alguna de que tropas Nacionales, presten ayuda, principalmente por la condición de isla y estar dominado el mar por la Marina, en poder de los marxistas.—No se cuenta con protección aérea ni con ninguna pieza útil de artillería.—**Intimación.**—El día 31 de Julio, por medio de un avión rojo, se intima la rendición bajo amenaza de ser arrasada la población por la aviación y buques de guerra.—Contesta el Comandante Militar ordenando se haga fuego contra el avión y publicando una proclama llena de ardor patriótico, rechazando la respuesta.—**El ataque rojo.**—El 7 de Agosto una expedición roja compuesta por más de 3.000 hombres protegidos por los destructores «Almirante Miranda», y «Almirante Antequera» y seis hidroaviones, asaltan la isla de Formentera.—Vuelan los aviones sobre esta Ciudad y por medio de proclamas, conceden dos horas para la rendición. Se les contesta con fuego de ametralladora y descargas de fusilería.—Las escasas fuerzas son distribuidas entre los puntos de más fácil desembarco.—Se desplaza de uno de los buques de guerra una canoa, conduciendo, seguramente, parlamentarios. No se les recibe y se les obliga a regresar al buque.—Comienza seguidamente el bombardeo de la ciudad por los aviones y buques de guerra, que se sitúan a menos de un Km. cañoneando impunemente la Ciudad.—El 8 se produjo el desembarco rojo con más 3.000 hombres protegidos por los aviones y buques de guerra por el sitio conocido por el «Pou d'es Llaó» (a unos 23 Km. de la Ciudad), a donde es desplazada la mayor parte de la escasa fuerza con que se cuenta, entablándose combate.—**Dominio rojo.**—En poder de los rojos la Ciudad (bajo los comités revolucionarios constituidos por elementos de la F. A. I. y comunistas venidos con la expedición y cooperación de los más destacados marxistas de la Isla), empiezan toda clase de desmanes con saqueos, incendios y destrucciones, detenciones y asesinatos.—Como consecuencia del dominio rojo se registran.—Muerres por bombardeo... 27.—Asesinatos... 106.—Daños causados a Iglesias, edificios particulares e industrias (según valoración referida a 1937): 1.701.001,21 ptas.—No están incluidos los daños por saqueos en comercios y casas particulares.—**La Liberación.**—El 13 de Septiembre, la Ciudad sufre un bombardeo aéreo que determina la huida de los marxistas, no sin antes ametrallar en el Castillo (convertido en prisión) a los detenidos.—El 20 de Septiembre ocu-

pan la Ciudad las Tropas Nacionales llegadas de Palma, a las que se unen los elementos adictos a la Causa, muchos de ellos escapados de la matanza del 13 en el Castillo y otros que estaban ocultos en los montes.—Por lo expuesto tengo el honor de proponer a V. E. que la Ciudad de Ibiza sea incluida en la propuesta que V. E. formula para que sea declarada «CIUDAD HEROICA Y LEAL».

Lo que comunico a V. S. para su conocimiento. Dios guarde a V. S. muchos años.

Ibiza, 17 de Agosto de 1943.

El Tte. Coronel Comte. Militar Acctal.

Firmado: **Andrés Real**

Si teniu intenció de comprar res de joieria, confeccions de pell, objectes propis per a obsequi, articles de viatge, perles, porcellanes, quadres d'esmalt, etc., potser tindrem exactament alló que vos interressi.

ENS SENTIREM MOLT
COMPLAGUTS SI TENIU EL
GUST DE VENIR, SENSE
CAP COMPROMÍS PER
PART VOSTRA, A VEURE
LA NOSTRA SELECCIÓ
D'ARTICLES

nacar

Jaume III, 19

Tel. 21 69 06 - 21 69 07 - 21 06 48

Palma de Mallorca

UNA EMPRESA AMB INDISCUTIBLE
VOLUNTAT DE SERVIR BE TOTHOM

(Amb molt de gust vos farem un 10% de descompte si esmentau aquest anunci)

SALA PELAIRES
GALERIA D'ART

Antoni Coll

maig 77

PELAIRES, 63 TEL: 22 36 96 CIUTAT DE MCA.

Alegres i oberts

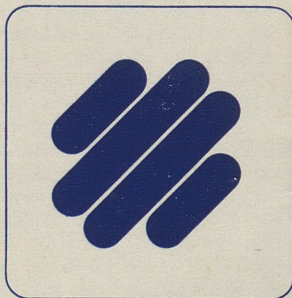
ial
14
A

Fa un quant temps que els molins mallorquins ens oferiren el pressagi
d'un bon acolliment...

Però la realitat ha superat totes les nostres previsions.

L'esperit, els costums i el caràcter ens uneixen més enllà del treball.

A Mallorca, ens hi trobem com a casa...

BANCA CATALANA
BANC INDUSTRIAL
DE CATALUNYA
BANC MERCANTIL
DE MANRESA
BANC DE GIRONA

A les Balears: PALMA · INCA · MANACOR · SA POBLA
CAMPOS · MAÓ · CIUTADELLA · FERRERIES